

ԲՐՈՐՅԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

<p>ԺԸ. ՑԱՐԻ 1904</p>	<p>Տարեկան 10 Ֆր. ուսիկ — 4 դր.: Անցանկայ 6 Ֆր. ուսիկ — 2 դր. 60 Կ.: Մեկ թիւ կ'արժէ 1 Ֆր. — 50 Կ.:</p>	<p>ԹԻՒ 12 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ</p>
-----------------------------	--	--------------------------------

ՈՐՄՈՐՄՆԵՄԷ

ԴՐԱՍՍՈՐԻՏԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԿՈՐՆԻ ԴՐԱՄՆԵՐ

ՓՈՂՆՈՎՈՐՈՅ ԸՍԳՅՈՆ ԱՂԵՐՈՒՆԻ ԳՅՏՐՈՎՅ

(ՂՈՂՆՈՎ-ԻՍՐԻՆԱ)

ԲՐՈՂՆՈՎ, 2. անունն ան-
 Ժանով, ըստ Հեղի-
 նակին Հաւանօրէն
 Հանաբայքի մը Արտա-
 անայ դէմ: Այս գա-
 շափարին յանգած է
 Հեղինակը նկատելով
 դրամ մ'առ սլակկերով
 դիմք արքայ մը կը
 տեսնուի, շատ երկայն
 մօրուզ: Գուրբ օս-
 ղաւարա եւ սպարօշ, վեղք՝ մանեակ եւ կուրծքը՝
 Լանջարանակի՝ Սպարաբոնի զարդերն են՝ ստաղ
 եւ քրեք կարգ գոհար: Եծասակողք՝ Արշակ բարձր
 թիկնաբաճի վրայ՝ աղեղնաւոր: ԱՅՆԱԶՄԵԳԼԱՅ
 ԱՐՏԱԿԱ ՅԵԻՒՒՄԵՆԱՅ ԵՅԵՐԳԵ(ՏՕՄ, այս-
 Ինքն Բասիլեօս մեցալօս Արշախօս ծեօպատօրօս (?)
 սւերցետօս («արքայն մեծն Արշակայ աստուածա-

ձՅ

Տօր(՞) բարեգործի. 7) կէտք՝ 3.82 դրամ. (Յիւս. 2, 5.) Կ'ենթադրուի շատ ցանցաւ. (Աղբերի Հաւաքմանէն թ Գաղղազ.) Հեղինակը մտադիր կ'ընէ սա պարագաներուն. քանդակիչը՝ յայտնա-
 կու յունարէնի անտերեակ էր եւ ուրիշ դրամօց վրայէն փարսած է յարանաբնէն Արժանագիրը: Ծեր արքային պատկերագիրը սարքեր է միւս ծեր արքայից (Միհրդատ Ա.: Արտաւան Ա, Սանա-
 տուսի է. Միհրդատ Բ) պատկերներէն: Գրամին օճն ու դրամահատութեան կերպն անկարելի կ'ընեն դրամն ուրիշ կանխագոյն կամ յետագոյն ժամանակի վերագրել: Այս առիթը նկատի ունեւ նախով՝ կը կարծէ թէ Արտաւանայ դէմ ելլող Հակառակ-արքայի մ'ընծայելու է. Գոհուարին է ըսելը թէ ինչ բառ կ'ուզէր քանդակիչն ակնարկել Յեւթալի սխալագրութեամբը: Թերեւս սօցիոսկան ծեօպատօրօս (աստուածատօր) բառը: (Տես կը 38.)

Գուշափր (Gesch. Iran, 78—9) Արտաւանայ Ա գէմ երկու Հակաբայքի իսկ կ'ընդունի եւ մտ է Գարգնի (էջ 30 էն) Հեանեւելով անոնց սլակայլ դրամներ ընծայելու, որոնք մն. կ'ընէ, կը ներգոյսցընէ իր քանտանայ երեսասորգ մ'որ Արշակ Նիկիտուս կը գոնէ ինք զիմք. եւ միւսը՝ «Արշակ Բարեգործ (Եւ. երգեմես) Արտա (Գրիգոր) Հեղինակուց, (Փիլիսոփայ) եւ այն՝ «արքայից արքայ յոր-
 նիմաք՝ զոր Միհրդատ Ա ետքն ստաղին անգամ այս Հակաբայքին սխառ ըլլայ վերադն կրել. եւ իրաւագր կու տայ Գարգնիքի՝ որ այս դրամները Միհրդատուս Ա ստաղ կը ժրտէ եւ անոր մահուանէ ետքը դրամուսն կ'ընէ: Գոնէ վերջինը կամ «արքայ արքայից Արշակ Բարեգործ Արտա Հեղինակուցն իրաւագր ինքնակամ ըլլաւու է: եւ անհեւին անկարելի՝ չըլլէ Արտաւանայ օրով հոլորոյն մը Համար, կըր նոյն իսկ Արտաւան նոյն սխալաւը կընէ չէր Համարակիր: Ինչպէս ինչ իսկ Գուշափր կ'ընէ (անի՝ 85) «արքայից արքայ» սխալաւը ըսկ սլակայլ անուանական բան մը չէր, այլ կապուած էր ընէն յետոյ ուրիշ «արքայից» վրայ ունեցած գրեթէստուութեան Հետ, որոնք էին մանաւանդ արքայք Արտաւանակի, Աղբերեանց, Կարգուց եւ

վերևույն Ուսնայանանի: Աստիճան Երզնկայանայն արդարեւ եր Լճի «Արտա Մեծ» (Արտա Ա-Ե) և և առաջին սահման Արշակ Զ (Մեհրաթ Ա) առաւ նոյն արդարեւ, եւ այն ինչպէս նոյն արդարեւ գործերը կը շարունակէ իրաւաբար: Բայց նաեւ իւր յաւերթները (Արշակ Ե-Ժ) նոյն արդարեւ չեն կրեր, այլ շարունակ փայտ «Արտա Մեծ» և օրինակի համար կըր ընդհանրական ճիւղերով Մեծ Հայոց նոյն եւ ուրիշ աշխարհները գրուելով: Կ'առաւ նոյն «Արտայն արքայ», արդարեւ, իւր ժամանակակից Արշակունիք փայտ «Արտա մեծ» է: Թանձոյն զէպս Արտաւանտ օրով եւ պետութեան այն ժամանակ «Արտայն արքայ», իրար ի զէպ չէր: Արտայն Արշակ Ժ (Հրատա Գ) գրուեց ճիւղաւոր նոյն աշխարհները, եւ կը սեր գրանիւր զայն:

Արտայն արքայ, յարեղիւմէն: Ըստ այսմ, ինչպէս պարզ կը տեսնուի Հեղինակին հասարակական ալ (Հմտ. նաեւ, յարեղիւմէն հասարակ. էջ 189-201): Արտաւանտ Ա օրով արեւ «Արտայն արքայ», եւ այն հասարակ զի զրամ՝ բարեղիւմէն սահմանակից է: Յիշուով իտարգրով կըր պղնձներ կան Հեղինակին հասարակական ալ, եւ այն ինչպէս յիշեցինք՝ Մեհրաթայ Ա պատկերով, եւ նոյն արդարեւ զարհիւմտ շարքը իտարգր կը կառնէ: (Նոյն Յուսնային էջ 31): Իսկ «Արտա Նիւիտրոս, յարեղիւմէնը չէր գտնուի Հեղինակին հասարակական ալ իւր ժամանակներէն թուն Արշակունիք գրուելով, այլ շատ ուշ՝ Արշակայ Ի կամ Գառնարքայ օրով, ինչպէս պիտի յիշեցնէ: Իսկ այս սակ Գառնարքայի եւ Գարշապէի անձորեան «Արշակ Նիւիտրոս», յարեղիւմէն անձոր են՝ զոր ան Հեղինակին հոյ Արշակունիքը ղեկնայ: Եւ այն Արտայն Ա: Այս մասին յետոյ: — Ժամանակին պատմական մասին շատ քիչ չէր գիտեր: Արտաւանտ Ա, որ Փրիւպատայն կրորդ օրէն կ'ըսուի, ճիւղ եր կըր գահ ելաւ: Թանձոյն զէպս պետութեան զիրը շատ զէպ էր: Ըստ առաջին թեան՝ Սիւրբ-Սիւրբ Գարթեմատաւանն աւերելէն ետքը ինչպէն զարման իրենց սեղը: Բայց Գառնարքայի էլ կարծէ թէ այնպէս զիւրաւ լինցած ըլլաւ: Եւ իրը՝ նաեւ, կ'ըսէ, Հրատաոս յարեղիւմէն ստիպուած իսկ եր հարկ տու Սիւրբ-Սիւրբ (Ըստ Յովհ. Սարգս. Հովհ. 86, 2): Գարթեմատ Գարթեմատն աշխարհէն Արտայնի մասն Սիւրբ-Սիւրբները տեւականպէս գրուած ըլլաւ են, որմ ճանցած է զայժմ ալ անպէր: Գառնարքայ, նոր՝ Սիւրբան: Իսկ կողմին ներքին իտարգրով արեւելեան չէ, ինչպէս հակադրեց զի զիպէն: Թանձոյն եր որ Սիւրբ-Սիւրբ ալ օգտուելու օւղէն իրաց այս զիպէն: Հրատաոս Բ նոր աշխարհականայն այն կողմնով զայ գրած եր ԺԳ-Հեմերոս Արտայնի: Եր պատերազմացա Մեծանայն զէպ, եւ իտարգրեանք եւ անջնականպէս փորձուցեց: Բարեղիւմէն-Սարգ եւ ինչպէս: Եւ Սարգ գառնարքայ Սիւրբ-Սիւրբ արք կ'ըսէ եւ զան տանջանքներով պայմանցին զի: Հեմերոս (Կարպե կ'ուղէ Գառնար. 78՝ Գիտորքի մէկ հասարակ): Կ'ըսուի թէ եր Սիւրբ-Սիւրբ արքային պատգով մտարտութիւն իտարգրի՝ ներսով իտարգր, պատմական սուսած ըլլայ Արտաւանտ թէ բարձր Սիւրբ-Սիւրբ արք փորթը պիտի ապ: Բայց թան մը չէաւ: Ժամանակ Արտաւանտ Յիտարգրայն զէպ պատերազմած սուսն՝ զանկին զայն զէպ զէպ զէպ զէպ մաս: Ինչ ժամանակ թարգմարելով: Այս պարագայից միլ գործնայն է որ Արտաւանտ Ա կ'առաւ Նիւիտրոս (Յովհ. 86) արդարեւ, որ ստիպուած ալ չէ Գարթեմատներուն զիպ: Իտարգրեւ անձնայն է Գառնարքայ: Եր կ'ըսէ թէ այս մեծահայն իտարգրին իրենց ծագումն առած ըլլայ Արտաւանտ թէ բարձր Սիւրբ-Սիւրբ արք փորթը պիտի ապ: Բայց թան մեծ հակառակութեան մը պետութեան ընդհանուր իտարգր զիպէն նայելով: (Յուսնային. 78-81)

(Արշակ թ.) Մեհրաթ Բ, 123-88 Կ, Բ. 35 կարճ՝ երկու իտարգր, պայմանցին՝ նաեւ զրամներն՝ որոնց զիպ արքային զիպէն ապարջ է, եւ երկրորդը՝ զրամներ որոնց զիպ սաղաւատ է: Ա իտարգր

Թ. 1 Չորեքշաբթիան՝ Մեհրաթայ Բ պատկերը կը շարունակէ երկայն լիանգրք մը՝ ծայրը արաւել, երկայն գառնարքներ, սարքը, մանեակ եւ լանջապանակ: Թեոսաղոսմէ՝ Արշակ բարձր թիկնապահի զիպ՝ աղիշուար: Արաւանայիրը՝ Բասիլեոս մեղալոս Արտաոս Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս («Արքայն մեծի Արշակայ Բարեղիւմէն Նշանաւորի եւ Հելլենասիւրի») կ'ընէ՝ 15.71 գրաշատ ցանցաւ: Այս խմբին կը վերաբերին՝ մէկ շորեքշաբթիան, 12 գրամ եւ հինգ պղնձ: Դրամն ներուն (թ. 2-13) թէ առաջագիտմ եւ թէ յետապիտիւր նոյն է Չորեքշաբթիանին հետ, եւ նոյն՝ արաւանայիրը: Արշակայ աղիշուան ներքեւ՝ պետական մեղապար: Արշակունի՝ 3.57 մինչեւ 4.09 գր., սմանք ցանցաւ: Նոյն տպով են նաեւ Պղնձներուն (թ. 14-18) առաջագիտմ եւ արաւանայիր: Եւ նոյնպէս պէպէս մեղապարով: Թեոսաղոսման պատկերը՝ ձի (թ. 14-5), ձիու զիւր (թ. 16-7) Եւ պատկերագրական (թ. 18) կ'ընէր պէպէս՝ 1.635 (թ. 16) մինչեւ 4.13 (թ. 14): Թիւ 2 գրամին տպով կ'առաջարկ մ'ալ կայ Պետերբուրգի Թանգարանը հրատարակուած Միտարգրէ: — Բ իտարգր կը վերաբերին՝ մէկ շորեքշաբթիան, 13 գրամ եւ երեք պղնձ: Չորեքշաբթիանին (թ. 19) զիպ Մեհրաթայ արքայն արածայր լիանգրք է եւ առաջագիտով, որուն զարգերն են՝ եղջիր եւ երկու կարգ գահար, կատարը՝ վերեւույն զիւր: Նոյն՝ ապար, մանեակ եւ լանջապանակ: Թանձոյն կարգ մ'ուրի՝ վերեւույն ցանցաւ: Թեոսաղոսմէ՝ արաւանայիրը՝ Բասիլեոս մեղալոս Արտաոս Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս («Արքայն մեծի Արշակայ Արտաւանտ Բարեղիւմէն Նշանաւորի Հելլենասիւրի») պատկերը արարեւ՝ Մեհրաթայ Բ պարթեականայն արարեւ՝ Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս Եսերցոս: Ալ մեղապար կարկանատ՝ արարեւ մը կը բանէ, իսկ ձախը կը հանգչէ արքունի իշխանութեան ցուպին զիպ՝ որուն ծայրը շաշաւանակ կարգով է: Իւր ետեւը կ'ըսած է Բախար, որ զիւրը կը պատկէ: Բախար պատմականաւ է, զիւրը՝ բրգաւոր թագ, ձախով ցուրը բանած, ալով՝ պատկ: Արշուն է 15.25 գրամ: Ի հարիւր շատ ցանցաւ (Արշակունի հասարակունի), եւ բաւական լաւ պահուած: (Տիտ. Զ, 12) Այս խմբին գրամն ներուն (թ. 20-32) ալ առաջագիտմ նոյն, եւ յետապիտիւր արաւանայիրը: Եստաղոսման պատկերը՝ Արշակ Ա ի գահին՝ աղիշուար: Արշուն՝ 3.60 մինչեւ 4.10 գր., պէպէս մեղապարով: Ժամ մը՝ ցանցաւ: Պղնձներուն (թ. 33-5) յետապիտիւր պատկերներն են՝ ձի (թ. 33-4) եւ ձիու զիւր (թ. 35): Երեք կողմնին նոյն՝ զրամներուն հետ: Արշուն կարգաւ 4.27, եւ 3.55, եւ 1.97 գր.: (Տիտ էլ 39-43):

Մեհրաթ Բ Մեծ կը յարեղիւմէն իրաւաբար, իրեն վերստն իտարգր Գարթեական պետութեան՝ յիշեւ նոյն ձիակէն: Կ'ըսուի թէ շատ պատերազմեր միջեւ եւ շատ ապեր Գարթեական պերիտիտիտեան ենթարկել: Սիւրբ-Սիւրբ զէպ կ'առաջարկ ցանի մ'առաւ եւ իւր նախորդայն զէպ առաւ: Ինչպէս կ'ըսէ Գառնարքայ այս սահման իտարգր այն ըլլաւ է որ Գարթեական կորստը ցանցաւ եւ առաւ յարեղիւմէն: Մեհրաթ համար կարծեմ է այն զիւր զոր իտարգրեմ կ'ըսուի Հայոց աշխարհէն նկատմամբ:

անոր զորքն միմանեմով: Ըստ Յուստինի, Սարաբ. եւ Ալպոյ (Յուստ. ԼԷ, 8. ԽԲ, 2. 16. ՏՆՆԹ. Սար. ԺԱ, 14-5, եւ Յուպինոս Ասոր. 48) Միհրան պատերազմ մղած էր Հայոց սարգի զեմ', եւ սակայն որ իւր (որդի՞ն) Յիջրան կայտարար արուի. եւ այժմ այս Յիջրանը գահ Տաննէ ուղից մինու գրտութեամբ ընդդէմ Երուսաղէմայ Ա ըստ Գուռայ. (Թերեոս շիրաք Յիջրանայ), եւ Տաննէ աւ Եգիպտոս. Բ. բայց Ե փոխարէն 70 Տոմոս Հայոց սպիտակէն կորելով Տաննէով է վարձարարութիւն: (Ստասիոս Գուռայ.՝ 80, եւ աւրիշներ: ՊԱԵ՛ր. Ռայնարի եւն՛: յայտարար հասկանա կցկուր ստեղծութիւնքս: Ըստ Յուստինի՝ Թարսուսին Երուսաղէմ էր, որուն զեմ՝ պատերազմ մղեց Միհրանու Բ, եւ որ ստեղծեցուս պատանդ առ իւր որդին. բայց ըստ Ալպոյանու Յիջրան որդի էր Յիջրանայ, ու Երուսաղէմայ եւն. սես Տաննէ Գարաղաշ.՝ «Գուռ՛. Հայոց Ռ. 131): Իբրեւ տեր Միհրանայոս՝ Հուռայեցեաց Տնտ ալ քանակութեան ժողու, երբ Սուզա 92ին Գամփրք էր եւ այժմ Գամփրք Սելուքաշուս արքային ներկայութեամբ: Այս Տրէտուսութեան նպատակն էր, կ'ըսէ Գուռայեցի, Հուռայեցիներէն ապա- Տուժ ըլլաւ Սուրբոց նկատմամբ իւր ծրարքին Տանար: Արդեւ Պարթեւք պատերազմ կը մղեին Լուսաղիւն շէնոյի զեմ՝ (— որ, կ'ըսէ, եւ Լուսաղիւն թեւ Փիղագնդիս, Ստասիոսի Ը գլուարան, եւ Գամփրքից արքայի նախա- մարտ է, ինչպէս Մոսեան ցուցցոս եւ. —) եւ որուն օգնա- կան էր Ստրաբոն. Թ. որ ինչու Պարթեւց զեմ մղած պատերազմին մէջ. զի Տ'ուարս աւ էր Գեմատրիոս Գ պաշտօնն էր իւր ժողովուրդս կողարդն է ինքեմ՝ Վերլոյս օգնականը՝ Սարաուոս նոյն տեղը տէրը՝ օգնութեան կրեց բայց Ե Երաքոցիներէ՛ զՄիհրանու Սինդի, Միհրանայոս պարթեւ կուսակառն, որոնք եկան եւ Տարկաղընցին զԵն- ձարիտ իւր բանակով սննամուար ըլլաւ: (88 Ն. Բ.) Գեմատրիոս խուրճուս. Միհրանայոս, որուն արքունիքը կեցուս մինչեւ ցնահ, ինչպէս յայտն ալ Սեւեհոս,՝ զոր վեր յիշեցիր, 128ին կ'ըկին զարան եւ Հրատասայ Բ ըսմ' չկործանուով գեմտրել էր Գեմատրիոս Բ կեղտ: (Գուռայ. 79-81)

(Արշալ. Ժ.) Երուսաղ. Բ. 88-77 Ն. Բ. 4 կարտ դրամ՝ Առաջնակողմ Երուսաղէմայ արքային պատկերը՝ արածայր ծրարուք. զուրիք՝ սաղաւարտ, որուն զարդերն են երեքբարձեան տերեւ եւ երեք կարգ գահար, կատարը՝ կարգ մը զնարաններ. գարեհաւ՝ սպարոս, յանեհեւ եւ լունջուպանի: Յետասկողմ՝ Արշալ. Բ գահէ՛ աղիշմար. արեւա- նապիր՝ βασιλευσ μεγαλου Ασαουκ ευεργετου επιφανουσ φυλακηνος («արքայի մեծի Արշակայ Սարեգարծի՛ նշանաւորն Հեղինուսիցն Բ») Աշխա՛ 3.52-4.05 դրամ,՝ շարս ալ ցանցաւ: Գարգիւնք այս դրամները Արշակայ Թ (Միհրանայոս Գ) վերջին օրերին կը զներ կամ նոյն Ժամանակի օրեւէ մէկ բաճաւորին կամ Տարկաղընցին կ'ընծայէր: Առաջին անգամ Գուռայեցի վերադրեց գուտեք Արշակայ Ժ (Երուսաղէմայ Բ)՝ զոր նորադրն քննիչք անտես ըրած էին: (Տես էջ 44.)

Ի Այս յայտն սես Գուռայեցի՛ անդ 81. Տան. 3: Այս Երուսաղէմ Բ փոյ կ'անու Յրոգուր (Hrogus. pro. 41) խոսք թէ «յաղաք նորս Երուսաղէ եւ Տիգրան յարկանեաց ստատուս, եւն. զոր Vaillant եւ անկե Եսքն օրերէնը Միհրանայ Ա փոյ կ'անուս: Էսո յիշուած էրք Տիգրան Մեծ է, կ'ըսէ, որան կը պատասխ Իրք այն տեղն ըսուածը: Միայն թէ յիշուլ խոսք չէ մնացած իւր քան տեղն (Trog. pro. 42): Այլ վերարարութեան նմանութեամբ չիթութիւն կը նուան եւ սեւալ տեղ գրուած էր յետագայ պատմանից մէջ: Առաջ այս Երուսաղէ գրուած էր յետագայ պատմանից մէջ. եւ իրեն ըլլաւու են Բ Իրք Միհրանայոս Բ յաղաքն է: Եւ իրեն ըլլաւու են

Երուսաղէմայ Բ եւ Սանարից օրերուն Տանար քուն Պարթեւց մտին ցնդեցուպոյն եւ յարկները: Իրքը դասակն մասնակցիցը այս ժամանակն կ'արեւ կար- նես կը զարկն մնայն Պոնտոսի Միհրանայոսով եւ Հայոց Տիգրանով: Վերջինն այս միջոցն կ'անուս Գարթեւս- սիրաշուք՝ «արքայից արքայ», եւ «Պարթեւսաց Պարթեւնը կը սպարաքննե անշահ արշալ չէ ըսած ուրիշ մը. (Գուռայ. 81.) եւ Երբ 86ին ընտրուեցա Տաննէ արքայ Սուրբոց՝ այն պատճառարանութիւն ալ յայտն կը բերուր թէ Պար- թեւսց դաճակով է (Յուստ. Խ. 1, 3): Եւ շէն մ'եղքը Պարթեւք ներքին զարդարական եւ զրոյթ սարգոց զեմ մղած պատերազմներով այնպէս սկիւն կ'ընար. ըստ 98- րդանայ եւ Հայոց զեմ՝ կ'ըլլէ նոյն կերպ. (Երբ զգրաւ. Գուռայ. 36.): Գուռայեցի (անդ՝ 82) այս ներքին խռովու- թեանց առթիւ կը զնէ Տաննէ Սանարից Գահակալու- թիւնն, որ 77ին եկաւ՝ արդեն ութթմանայ յաճարակոց այնորհէն զահ կ'ըլլաւ. եւ զահակայից 7 տարի բայց, կ'ըսէ, սպախարհուր զահէ միայն թիկնաւտ բաժնուրը չէր: Գրտեց լուսեք Տակառակոցսցոց մը չէ, այլ ընդՏակառ- ակնի գրամաճարութեան զարկը զգրաւոր ժամանակա- միջոց մը յայտարար է: — Միհրանայոս եւ Տիգրանայ մասին պատմաց ասանակները նուսով են, եւ պեղոց չէ չնոյ կրկնելու հոս. (ՏՆՆԹ. ընդարձակօրեն վկայութիւնքն մե- լուան՝ Գարաղաշ.՝ «Գուռ՛. Հայոց Ռ. 104-188): Պար- թեւական պատմութեան Տնտ ըլլալուսն ակնցոյ կետոր՝ Սանարից եւ Հրատասայ Գ օրերուն, համառօտե հե- նանալքն են. (Գուռայ.՝ 82Կ.) Տիգրան քրտեք նախ, կը պատմուր: ՎՊարտեւս, որով զիջուորաքար Տաննէնու- է, կ'ըսէ. Արարատեան-Մարտտան, որուն այլեւսլ ժամերն արդեն Հայոց մեաքն ինկած էին: Բայց Տաննէ ար- լուսեք է Մեծ Մարտտան՝ որ Պարթեւսաց է, եւ կործա- նեց զՊարտազանս որ Երուսաղէմ քաղաքն զտեմն զտեմն, Երուսաղէմ շէն է Տնտ: (Ըստ Ստր. Կառու. 61) Այս խոսքով կը Տաննէնայ Գուռայեցի Արալուսեանց տանն՝ որ Տնն յատու էր կամ իւր արքայաճարան ըսած. իսնի չէ թիւն: Միհրանու Ա սակախ է Վեդուսի կը Տաննէ, Հրա- Տաս Բ արդեն Ե Մարտ էր (պղպղեւ կը Տաննէս վկայու- թիւնն Վեդուրոյ՝ Diod. eoc. Vales. 603) եւ այն տեղ Տնոց սարային ծիսուք մինչեւ Միհրանու Գ: (Ռայնարի կը Տան- նէնայ թէ Մեծնայ Մարտք բախտիւնի եր նիստ, որ ըլլայ ալ Տուսնորեն Գարե՛՛՛՛՛ անուն ըստ Ալպոյանու, Միհրա՛. 108, սես Գարաղաշ.՝ անդ՝ Բ. 134): Բնակուր էր որ ետ ստաւ բուրք այն 70 Տոմոսները՝ զոր Պարթեւսաց առլ ստե- կան էր, գահ կեցը. տանն՝ իբրեւ պատանդ Պարթեւսաց ըսմ': Տիգրան յայտարարուս մինչեւ Նիսուր եւ Արքայի կողմեր, եւ Պարթեւսց զերլնամուր թիւնն իրեն ստաւ: Արարեանական տերութիւնն եւ Տաննէ Միհրանայ անըր Մեծով: Վերջին պատերազմն մէջ Տիգրան զործ ունէր Սանարիկի Տնտ (Սուրաւու. Գ. 19) եւ ըստ Գուռայ.՝ Տուսնորեն Տաննէ 73ին կը ընտրուեցուր այս պատերազմն՝ երբ Պոնտոսաց Միհրանու Երաքար թէ՛ Տիգրան եւ թէ Սանարիկն օգնութիւն կուտէր (Ըստ Մեծնորի ստ փոսայ) իւր նեղութեան մէջ, բայց Լուսն չեղաւ: (Գուռայ. 81-2):

(Արշալ. ԺԱ.) Սանարայի, 77-70 Ն. Բ. 12 կարտ, որոնք երկուքն երկդրամեան, շարսն՝ դրամ, հաստ մը՝ երեքըլուսայ, եւ հինգ՝ պղնձ: Զարեգդրամեանը (Թ. 1-2) առաջնակողմը Սանա- տրուկ արքային պատկերը՝ արածայր ծրարուք. զուրիք՝ սաղաւարտ, որուն զարդերն են՝ մարտ Ե երեք գրամներ: Արշալ. Բ երկրորդեւ երկրորդեւ Փի՛՛՛՛՛՛՛նն, մնացած պատկերով եւ յարկմտաւորով: Գրոքք Գարթեւք (էջ 38) կամ Միհրանայ Բ վերջին զրոյնաները կը հա- մարեր, կամ Միհրանայ Բ մահուանն Եսքը նուան յուլանեց ժամանակի օրեւէ բաժնուրի մը կ'ընծայէր:

կարգ գոհար, եւ արարող, սկանճն՝ օղ, զիջը՝ անեւեկի կուրծքը՝ լանջապաշտակի՝ Յեւաստիոյն՝ Արա՛ն Ա արարծ թի կինապահի զրայ՝ արեւընաւօր. արա՛նուպահին է՝ Βασιλειωσ μεγαλο Αρσακου αυτοκρατορος φιλοπατορος επιφανουσ φιλελληνοσ («արայի մեծի Արշակայ Անուշի-՛նէ Հարապի՛ն Անուշաւորի Հելլենասիրի») մեհախի՛ր Ա եւ Ճ. կշեռն 15.55 եւ 16.24 գրամ, շատ ցանցաւ: Ճիշդ նոյն սպող եւ նոյն արանաւարով են գրաւեցեր (թ. 3 — 6) միայն թ. 5 — 6 սաղաւարտի կողմակէ զարգ աւերն երեքբա՛նեան տերութեան մը եւ շարք կարգ գոհար՝ Արա՛ն Ա 1.27 — 4.11 գր.: Երեքընուսյին (թ. 7) Տայ, սղաւարտի զարգը թ. 3 գրամի համանայն, արանաւարին տերութեանի՛ն կշեռն՝ 1.59 գր.: շատ ցանցաւ: Պղինձներուն (թ. 8 — 12) յետապոզման պատկերը՝ մի եւ ձիւռ. թ. 12՝ պատկանաւ զարան: Ղշեռն՝ պնդպէս 2.00ն մինչեւ 4.49 գր.: (Տես էջ 45 — 6):

Մետաղի մո՛ճ եղած ըլլաւ և հասածրեն 70ն: Նոյն տարին կիշեր իւր յարգը՝ Հրահատ Գ. թելպէս կը զնայէ Մեծնն՝ (տա. Փաստ) որ Ղուկասը 70ն գալեն թէ մը յառա՛կ հրահ էլ զէն: Եւ թե՛ն է Մհերայեան երրորդ դոտերապին երկու պատմիչը (Ուղկանուս, Մհերգ. 104 եւ Գին Պաթոն Ա, 45) աւելն 11 կը զնեն, այսինքն՝ Գովգնի գալեն թէ մը յառա՛կ, ստոյն Գուստփը (տն. 83) կը նայեցան 17 թուականն, այնու՝ որ սնխի ժամանակագիր մ'ալ (Փնճար տա. Փաստ) կը հաստատէ նոյնը: Ըստ ընտանիք եր որ Հրահատայ տաւի՛ն գործն ըլլաւ որ Տիգրանայ յորութեանը կուրել, եւ ինչնն կը հասցուցար որ երբ Տիգրան եւ Մհերգտա 69ն (որ տարին է Տիգրանուհայի նախան, ուր Ղուկասը յաղթեց Տիգրանոյ) օգնութիւն ուզեցին իրեն՝ լսեց, թե՛ն Տիգրան փոխադարձ փորձ կը իտառուար եւ զարձնել Միկայեանը: Այսինքն եւ յիշեալ եօթնամասն հոգնակերը: Ընդհանրապէս երբ Ղուկասը ալ պատգամաւորութիւն իտարց՝ անոր հնա բանակցութեան մտաւ եւ զանազոր ալ եղաւ: Ի հարկէ թէ մ'իտարց սխառ ստեղծել կը թե՛րեւս ալ չէր ընթացքն երբ իր թէ զարձնեց հաստատելու համար եկաւ Ստատիկոս որ կործնաւ աւելի քան եւ. որով որոյն չէպը Յալ: Երբ Մհերգտայ յաղաութեամբն ի վերջ Ղուկասը նեղ եղած յարեցութիւնքն ի գրեւ ելան, եւ երբ Հառայեցից զԳովգես իտարցին իտեղ լսեցաւ (67ն) սահ նոյն ընթացքը բանց: Նախ նոյնպէս զանազոր եկաւ Հրահատայ հետ, եւ յորարեց իսկ արշաւել ի Հայս: Ասոր լու առիթ ալ կար. քանի որ Տիգրանայ որքն եւ զահակիցը Տիգրան նրտեթ հօր հետ գտնուած Պարթեւոց պատասանեցաւ: Հրահատ ընգունեցաւ զՏիգրան նրտեթ, եւ հնութեան տուաւ անոր իւր դոտերայ մին, եւ անոր տառապարտութեամբ մտաւ ի Հայս (66ն): Տիգրան Մեծ ստիգուած երկեաներն ապաստակել, եւ Պարթեւոց պաշարեցին Արտաշատ: Բայց պաշարուից երկար աւելց, եւ Պարթեւոց ստիգուեցան եր զանալ՝ Տիգրան նրտեթի քով թողով մտաւ իւր բանակին: Տիգրան նրտեթ չէր կրնար սիմանալ Հօր զէմ, եւ մեծ պարտութիւն կրեւ՝ այս սովորած նարհատ զիսց Պովգեսը, որ ի Հայս մտեւաւ զրայ որ: Մհերգտա Եւ պատար որքն իտարտական ըլլաւով Եգիպտոս քով մեծ Գովգետարայն մէջ՝ Տիգրան չէր քրեպն այ զիմարդել, եւ Պովգետի հետ՝ որուն առաջնորդն էր Տիգրան նրտեթ՝ ի հարկէ ծանր պայմաններով — սիմալ ժամանակ իւր Պովգետ պարտեցրը մէկն իտան ըլլաւով — հասցուց իւր ընտր, որով զիթէ իւր պետութեան սահմանները Միսյին այն՝ ինչ որ էին յառապայն (86 ն. ք.) թէ Հրահատ եւ թէ մտնուածք Տիգրան նրտեթ լուսով

իմացած որ լու իտարուած էին Հառայեցիներէն, որոնք մտաւածք առաջնայ իտառացած էին Եգիպտոս ընել աահման Պարթեւոց: Անչու Հրահատ օգտուեցաւ իտեղն, սիմպէս որ կրնուած զուսաներն եւս առաւ, եւ նաեւ կորցրու մտած էր: Արտաթ Տիգրան իւր մտնութեան սիմոցը նախ առաւ Պովգէ Եգիպտոս, բայց առօր փոխարեն լու զրահման հասուցում պահանջեցաւ, եւ երբ այս անկուն զէմ ըմբաստացաւ շնորհակալ կը ինչով եւ որդեկ հնա Հրահ իրիտեցաւ լազուկոց, ի զար բարեքեց Հրահատ իւր փեռայն զէմ բանուած այս ընթացքին (65): Պովգետ պետց լուկանալով այլ եւս Հրահատայ զանչարութեան, պարգուպէս մտեց, եւ նաեւ պահանջեց որ կորցրուած արխարհէն ելեն Պարթեւոց, զան զի այն արխարհն Տիգրանայ է. եւ առանց բանակութեանց ելքի պատելու՝ իտարել Պարթեւոց որ Պարթեւները շուրթ հանեն, զիլ մ'եղբն ու անցաւ Միկայեանը — որ ըստ գալանի ըստպայտ Պարթեւոց ըլլաւ էր, — եւ մտաւ Ասորի: Պովգետ յարալ զնայ պիւղով որ Հրահատայ զապա. «արեւոյց սարայն սիտառը զոր տալ կիզին առաւ եր, եւ ի սկզբն բան ընող չէր. ըստ Գուստփի յանչաւ անոր համար՝ որ այն Տիգրանայ իտաւաւքն եր որ ստիպելն կ'այտար: Աստիք բաւահանեն աւելի թշնամաց էին Հրահատայ, բայց ան իտե՛ն մտի իւր համարեցաւ լուս կեղան: Բայց 86ր զարնան կիզին արշաւածք մը ձեռնարկեց Հրահատ Տիգրանայ զէմ. կ'իտարայ կորցրու ինչորոյն համար: Այս սովոր Տիգրան եր որ Պովգետն օգնութիւն իտարցը իսկ Պովգետս յայտարարեց որ իւր հոլը չէ երկուքն զէնց, միայն երբ Հրահատ ալ պատգամաւորութիւն մը իտարց, որոյնք երեք նախ զէնց հայտարարութեամբ որդեւու թէ Հրահատ եւ թէ Տիգրան իրեն ընթացքին զանչար ստեղծելով՝ միջրինն հաւթիւն զայնուքին: Գամնայի զէպ Պարթեւոց կեղանի զանէ այնուհետեւ. իրենց սպեերն անիմոգել եւ զորալընել եւ աշտարածուալ պետութիւնը բուրոցին ստեղծել մը մը կ'ըլար, եթէ ինչը Հրահատայ յարեցայ որքն զպեերն ներքին ստեղծել երկապետութիւնքն ու զահակարութեան իրենները: Սիմոն եղաւ նոյն իսկ Հրահատայ վերին օրերն, որ իւր որդիներէն պատնուեցաւ: (Գուստփ. 83 — 6)

(Արա՛ն Տի.՛) Հրահատ Գ. 70 — 57 ն. ք. 31 կտոր՝ երեք խմբերու բաժնուած: Նախի՛ երեք շատ ցանցաւ շարեքըմա՛նաններ, որոնց առաջապահոյնն՝ Հրահատ Գ կարճ մտուալք, երկայն զանգրահեր մազով, գրելին՝ ապարոջ, զարնալ՝ օղ եւ լանջապաշտակ, Յեւաստիոյն՝ Արշակ ի զահի՛ր պողե՛նաւօր. արանաւարտի Յասիլեոս Յասիլեոս մեծի Արշակուս յալիստու («Արայի՛ արայայից մեծի Արշակայ եւ Եհնոդի») կշեռն 15.20 — 15.66 գրամ, երեքն ալ շատ ցանցաւ: — Երկրորդ՝ ութ թ գրամ՝ եւ երեք պղինձ (4 — 14) առաջապահոյն, յետապահոյն նոյն սպով՝ բայց ալ վերնապարզ՝ Բասիլեոս մեգալոս Արսախու դիախու επιφανουσ θεου ευπατορος και φιλελληνοσ («արայի մեծի Արշակայ Արարայի՛ն Անուշաւորի Առաւուժայ Բարեհայր եւ Հելլենասիրի») աճեն ալ պնդպէս մեհախիցը, մաս մը շատ ցանցաւ. բայց սասի թ. 8 Արշակայ ետեւը՝ B, թ. 9, 11 պնդպէս ներքեւ K եւ T, եւն: Ղարմեներուն կշեռն 3՛62 մինչեւ 4.00 գր.: Պղինձներու ալ ախպ նոյն. յետապոզման պատկերը՝ մի եւ ձիւռ. թ. 12՝ պատկանաւ զարան: Ղշեռն՝ պնդպէս 2.00ն մինչեւ 4.49 գր.: (Տես էջ 45 — 6):

Երրորդ՝ միակ դրամ մը (Ք. 15) որուն առաջա-
կողման տիպն ընդհանրապէս նոյն է, եւ յետու-
կողմն նոյնպէս Արշակ Ա ի գահէ՝ արեղնաւոր.
Նսեւէ վերնագիրը յիշեալս նոյնպէս՝ բայց սկիզբը
պարզ՝ «արայիս արայիցն» բաւարու սեղ «թա-
գաւորողէ թագաւորաց, այսպէս թաւաւորոս
թաւաւոր մեղալու Արաքոս Ճաւաւ(ու)» Երրորդ
ձեռքով թագաւորաց, յապարկ թաւաւորոս
ձեռքով Աստուծոյ Բարեհօր եւ Հելլենասիրիք՝ Ար-
շակայ թաւաւոր աղեղան ներքեւ յատուկ մնասիրք
մը կայ: Աշեւ՝ 3.95 դր. — Երրորդ խմբի վեց
դրամաց եւ տասն պղինձներու (Ք. 16—31) տիպը
նոյն է. եւ նսեւէ վերնագիրը նոյն է, յիշեալ երրորդ
խմբի միակ դրամին հետ, միայն փեւ. «թագաւոր-
ողից, դրամով եւ սեղանով Երրորդ» արայիս, այս-
ինքն՝ թաւաւորոս թաւաւոր մեղալու Արաքոս
Ճաւաւ(ու) Երրորդ ձեռքով թագաւորաց, յապարկ
թաւաւորոս ձեռքով Աստուծոյ Բարեհօր եւ Հելլենասիրիք՝ Ար-
շակայ թաւաւոր աղեղան ներքեւ յատուկ մնասիրք
մը կայ: Աշեւ՝ 3.02է մինչեւ 3.99 դր. — Պղինձներու առա-
ջադասումը եւ յետագա կողման արձանագիրը նոյն պատ-
կերն ըստ ստորութեան՝ Պերսասոս (Ք. 21—3),
Յալիսթիսթիան (Ք. 24—5), լաբան (Ք. 26), փիշ
եւ փիշ դրամ (Ք. 28—31), Ք. 27 դրամին եւ
Ք. 28—31 պղինձներու առաջադասումը արայիս
ղեղանու ետեւ՝ առաջ մը: Պղինձներու կշիռով՝ շատ
պէտքսեւ, 1.51է մինչեւ 4.49 դր. — Իւր Ժանու-
ցանէ Հեղինակին՝ այս դրամներու երեք վերջին
խմբերը (Ք. 4—31) Աշեւի Հրահատայ Գ ըն-
ծայիչը առեւ հետեւս եւ Գաւառայիցի առեւ
ստորութեան: Բրիտ. Թանգարանու ունի դրամ՝

5 Գաւառայի, անդ՝ էջ 83, թան. 5: Այս դրամները
Գաւառայի (էջ 39) կ'ընկերակցեն Միհրատայ Գ ի բաց
Գաւառայի կշիռ թէ բերան պատճառներով ուր արժէքը
չընչին, երբ նկատու առեւտր որ զատուան մասնագիրը
կը վայելն բացայայտ թէ Հրահատ Գ վերստին սխառ կրէ
«Արայիս արայիս ստորաց (Պղնուս. Պարս. 38. Ղիսն
կառ. Ա. 6.) եւ երկրորդ թէ թէս (— Աստուած) յար-
ըրրորդը ունէր (Փիշկան սա Փոսայի): Եւ արայիս,
ինչպէս սեւանք, Հրահատայ վերջին գրիթն բուր դրամնե-
րուն զնայ կայ յարբըշտըն «Արայիս Արայիս Գ թէ Արայի
Գրիթիս (Արայիս) Երրորդայիս (Արայիս)» թիւս (Աստուած)
Եւ պատար (Թարեհայր) Փիշկանէ (Հելլենասիրիք) Ինչպէս
սեւանք այս «Թեսոս յարբըշտըն այս ժամանակներն
միայն Հրահատ Գ ունի, եւ սակն նայը Հերեւ. ար. Իրս
յառաջ սակնին միայն Արայի Գ (Թրահու Ա Թեսոսայր)
եւ Արայի Գ (Միհրատայ) Երրորդայիս (Հելլենասիրիք)
Փիշկանէ») թէն. «Թեսոսայր յարբըշտըն կը կրնն
ստորեւն (— սակն ետքը Արայի Գ եւ Արայիս Գ):
— Մեր Հելլենայի Հրահատայ Գ կա այս (եւ արդեւ
արայիս կնապատիւնը կը վայել ասոր սղջութեան) նսեւէ
Ք. 1—3 շրեքդրամաներն, որոնց զնայ «Թեսոս յարբըշտըն
չկայ, եւ անոր սեղ սանցապատիւն մը՝ կոպեոս (Հիմայ):
Այս յարբըշտըն կ'երեւայ սանցայի կրասըք կոպակցու-
թեան սակն ըստ Գաւառայիցի (անդ՝ 97) Սեւե. կնայ կամ
սակն զիշտ անոր կն արեւելեան քաղաքաստանին՝ կոպեոս-
թեան կամ Յիլիսթիսթիան Թեսոս Կ Տարիս աստուծոյ
թեան կամ Արայիս Գ թէ Արայիս Գ թէ Արայիս Գ (Ի. Գ, 6,
23) առային չինոյն կը վարչայ, եւ երբորքը Բալիւր
Գաւառայիցի այն առային չինոյն վարչայ առային չինոյն
անհաստատութեան մը կը Համարի. իսկ Բալիւրի անուան

մ'այլ (Ք. Իւ 27ի սղջով) անստոր ընթերցուածով՝
դր շատ դժբաւարն է առեւտրուը. ուստի կարելի է
որ այս այլ ի վերջը Հրահատայ Գ վերաբերի:
(Տես էջ 47—51)

(Արշակ Ժ. Գ.)՝ Արդեւ Ա. 57—37 Ն. Գ.
134 կտոր՝ շափաղաց մեծ պէտպիտութեամբը:

Ներքեւ կը Հասկենայ միայն Արդեւի արդեւ զԼրահատ Գ,
որոնք արդեւ ժամանակակից են. (Բալիւր Ա 38՝ Ն. Գ.,
Հրահատ Գ՝ 37—2 Ն. Գ.) եւ ասոր հետ կապակցութեան
կը ընէ այն դրամներ, ուր Պարթեւաց արայիս Հրահատ
Պարթեւաց եւ յարբըշտըն: Սակայն ինչն իսկ Գաւառայի
կը նշանակէ այն պարագան որ Սեւե. կոպեոսներ արդեւ
արայիսիս կը Պարթեւաց, երբ Հրահատ Գ զարմար
արշաւանք սխառ 54ին Ն. Գ., ուստի Արդեւի որով:
Այս գաւառայիցի շատ սակն յարբըշտըն եւ Հրահատ
Գ եր ԳԹերուն արայիսիս չինոյն սխառ: Եւ նկատելով
Հրահատայ զիջքն ժամանակին՝ անշուշտ երբ Յիլիսթիան
մեծքն սակն եր կրկն կորսուած երբեքերը, թուէ այս
ժամանակին ի զնոյն 89երթին նոր զիջք մ'առեւտր: Բայ
աստի թէ Ք. 4—31 Արայից արայիս «Թեսոս, եւ՝ սակն
Հրահատայ Գ, ի հարկն անոր ըլլալու են նսեւէ Ք. 1—3
շրեքդրամաներն: «Արայիս արայիցի մեծի Արայիցի
կ'արեւտրուը, որոնց սկայն եւ առաջադասումը արայիս
պատկերը նոյն է սխաւերուն հետ: Մեր Հեղինակին
գաւառ. արթիւնն ըստ այսմ սղջողայն է:

Առայեւ՝ ինչպէս կը ինչեք հոս՝ գաւառարան եւ
Հեղինակի վերագրաց հաւանածով մէջ (Ք. Երրորդ 201—2)
այսինքն սնկըղ նսի (Արշակ Ժ. Գ.) Արդեւ Ա. եւ յետոյ
(Արշակ Ժ. Գ.) Միհրատայ Գ եւ (Արշակ Ժ. Գ.) Բալիւր
Ա. Բուն Յուլիսթիսթիան մէջ գաւառարան եր նսի Միհրատայ
Գ դրամները (էջ 52—55) յետոյ Արդեւի Ա (էջ 56—75)
Եւ Բալիւր Ա (էջ 76) գաւառարանութեան այս ինչպէս
ի հարկն կորուր կտու մէ չն. բայց սղջողայն եւ առային
գաւառ. արթիւնը, ինչպէս մերս սղ զիջք: Հրահատ Գ,
ինչպէս ժամանակ եւ պատճառներն, սպանուածքս իւր երկու
արդեւներն (57 Ն. Գ. Բ.) Գահատն ան յարբըն եղաւ իւր
արդեւ Արդեւ կամ Հրահատ (Ք. Գ. Huroadon), միշտ
միւս արդեւ Միհրատայ Գ նսի Գաւառարանն ընդունելու:
Այսպէս կը պատճառ Գրեւ, որուն առեւտրութեան ընթացի
պիլը՝ կը Հաստատուի նսեւէ դրամները: Արդարեւ միշտ
Արդեւ իւր դրամներուն զնայ «արայիս արայիս», կը կրնն
ինչ վերք: Միհրատայ Գ իւր բուրք դրամներն զնայ միայն
«արայիս արայիս» եւ կրնն ի հարկն երկու երբոր առային
միպատկերիս շուկեք երկուր: Եւ Միհրատայ Գ որ իւր
անդեւնութեան համար նսի մերսուեղաւ, որով Արդեւ
եղաւ միայն ինչեք, առաջանալով Հասկենայից քով
եւ Գաւառարանն ի սկզբան օգնութեան գաւառ. միշտ որ
այս ծրարը շարժուան Պարթեւաց հրահատայ որ Գաւ-
րիսթիսթիան հրահատն առաւ: Երկրորդայիս Պարթեւաց իսկ սակն
նսեւեղն իւր դրամը (55) Այն կորեղը թէ Պարթեւացի
Գ պատկերով միշտ եւ Հայոց հետ, ինչպէս կը պատճառ
Յուլիսթիան (Ի. Գ, 4, 1): Ըստ Գաւառայիցի (անդ 88) սպա-
ցաւորան չն. ժամն զ Գաւառայիցի անոր նսի Միհր-
ատայ Գ արայիս իստանս չինոյն եւ Միհրատայի
Բ հետ, եւ իտակն սղ զիշտ անցանն նսեւեղնութեան
մէջ է: Միհրատայի ուրիշ հետ չնոր չնոր, բայց միայն
անմասն փորձ ընել: Ի սկզբան յարբըշտըն սղ զաճն
մերսն երբորքը Արդեւ, բայց երկու շուկեք այս յա-
մարտն երբորքը Արդեւ, եւ Միհրատայ թանուելով իւր Արդեւ եր-
բորն սպանուածքս: (Տես Գաւառայիցի՝ անդ 88—89) Բալիւր
այն միջոցն սակնին մասնակն էր, եւ Տարիս յետոյ 51ին
եւ կը սակնները միջոց երկու քաղաքով՝ սակնին պատճառն, եւ
իւր 50ին հոգարարայ, եւ կ'արդեւ զաճնակն եղաւ եւ մասն
կարգարարութեան, եւ Բալիւր զաճնակն եղաւ եւ մասն
քաղաքը 88ին՝ սակնին առայիս: Այս մասին սեւս յետոյ

չակ ի գահ՛ի աղեղնուար: Մենագործը պետպե, ի մասնաւորի թ. 20՝ Դ, թ. 24՝ Ո, թ. 25՝ Կ. կշեռնին 3.56 մինչեւ 8.91 գր.: Պղինձներու առաջակողմն եւ արձանագիրը նոյն, ետեւը Պեգասոս (թ. 26), ձիւս գրութեւ պատկանութեան (թ. 28—9), եւ եղջերու (թ. 27.) կշեռնին՝ 2.17 մինչեւ 8.57, Բ բաժնին (թ. 30—34) նախ երեք գրամներ (որոնց երկուքն Ալիշանի հասարմանէն) շատ ցանցառ են: Առաջակողմն՝ Որոգէս Ա կարճ ձորուօք, երկար գանգուրներով: Նոյն՝ ապարոջ, մանեակ եւ լանջապանակ-արքային գլխուն ետեւ Յաղթուժեթին՝ որ արքային կիսանկնայ պատկերը կը պատկէ: Ետասակողմն Արշակ Ա ի գահ՛ի աղեղնուար. արձանագիրը՝ Բաււեաօ Բաււեաօν Αρσακου φιλοπατορος δικαιου επιφανου φιλελληνος («արքայի արքայից Արշակայ Այլարտարի Արքարոջ նշանուորի Հելլենասիրի...») մենագործները պետպե. կշեռ՝ 4.06, եւ 3.87 եւ 3.51: Երկու պղինձներու ալ առաջակողմն եւ արձանագիրը նոյն. յետասակողմն պատկերը՝ արծեւ թեւատարած, յայտ աստի մենագործը: Այս երկուքն կշեռնը՝ 3.63 եւ 3.70: — Երկրորդ արձանակն խուճք մը կը կազմէ միակ գրամ մը (Ալեշանի հասարմանէն) շատ ցանցառ (թ. 35), կշեռնը 3.41 գրամ՝ առաջակողմն՝ պատկեր Որոգէսայ կարճ ձորուօք, մազն՝ երկայն գանգուր՝ նոյն՝ ապարոջ մասնակն եւ լանջապանակ. յետասակողմն՝ Արշակ ի գահ՛ի աղեղնուար. արձանագիրը՝ Բաււեաօ (Βαυλιε(ων) μεγαλη(ου) Αρσα(ου) θεοπατρι(ου) επιφαν(ου) φιλελλην(ου) («արքայի արքայից մեծի Արշակայ Առուածաճօր նշանուորի Հելլենասիրի...») աղեղին աստի մենագիր: — Երրորդ խմբի չորս բաժնիներն ալ նոյն սարքերով թխնուն ունին որ նախ մաս մը (բաժնի Ա, թ. 36—59a, 14 գրամ, 11 պղինձ) յառաջակողմն առանց յաւելուածի ունին արքային պատկերը, որ այլուստ նոյն է կարճ ձորուօք, երկայն գանգուրներով, ապարոջով, մանեակով եւ լանջապանակով, մինչդեռ Բ բաժնին (թ. 60—75. 9 գրամ, 7 պղինձ) արքայի գլխուն ետեւ մահճի մուկնին: Ետասակողմն նոյն ընդհանուր տիպն է, Արշակ Ա ի գահ՛ի աղեղնուար գրամներուն համար. իսկ արձանագիրն այսպէս՝ Բաււեաօ Բաււեաօν Αρσακου ευεργετου δικαιου επιφανου φιλελληνος («արքայի արքայից Արշակայ Բարեգործի Արքարոջ նշանուորի Հելլենասիրի») Ոչ միայն գրամներն այլ եւ պղինձները բազմապիսի մենագործնով են: Այլեւ Ա բաժնի գրամներն 3.51 մինչեւ 4.03, Բ բաժնի՛ 3.45 մինչեւ 4.07. Պղինձներն Ա բաժնի՛ 1.50 մինչեւ 4.13, Բ բաժնի՛ 1.10 մինչեւ 2.12. Պղինձները բաց ի սովորական պատկերներէն (ձի, ձիւս գրութեւ, պատկանութեան, Պեգասոս եւն) ունին՝ եղջերու (թ. 16, եղջերու գրութեւ թ. 53.) Բաււեաօ պատկով (թ. 16. 56.) Բաւուս գրուար թագաւ (թ. 16. 69, 70, 72), շրտ աշտարակով բերդապարիսպ (թ. 57.) մահճիկ եւ աստղ (թ. 58.) Բաւուս (թ. 59a) եւ Յաղթուժեթիւն (թ. 73.) իսկ թ. 71 նշանակ Չ եւ վարը Կ. — Երրորդ բաժնին 16 գրամնց եւ 11 պղինձներու (թ. 76—102) գլխուար տարբերութիւնն է՝ Գրամայ առաջակողմն արքային գլխուն առջեւ աստղ մը եւ գլխուն ետեւը մահճիկ. միւս կողմանէ նոյն. մինչդեռ Զրրորդ բաժնին 5 գրամայ

10 պղինձներու (թ. 103—116a) սեպհական յառաջութիւնն է՝ առաջակողմն արքային գլխուն առջեւ աստղ, գլխուն ետեւ՝ աստղ եւ մահճիկ. յետասակողմն Արշակայ գահճուակ խարխիւ եւ բայ աստի արքային ճակտին վրայ այն գեղանակ նշանակն զոր վեր յղջեցիր: Միւս ընդհանուր նկարագիրը նոյն է հոս ալ, եւ նոյն նաեւ արձանագիրը՝ «Արքայի արքայից Արշակայ բարեգործի արքարոջ նշանուորի հելլենասիրի» (տես թիւ մը յառաջ): Գրամներն երկու բաժնին ալ պետպե մենագործ են, ի մասնաւորի թ. 80՝ Կ, թ. 81՝ Դ. թ. 84՝ Ու, թ. 85—6՝ Ա, թ. 89՝ Կ. կշեռնը՝ երրորդ բաժնի գրամայ 3.70 մինչեւ 4.14, շրրորդ բաժնինը՝ 3.56 մինչեւ 4.21: Արհին բաժնին ալ պղինձներն իրենց համեմատական գրամներուն պէս ունին յառաջակողմն եւ յետասակողմն ալ արձանագիրը, շատերը նաեւ՝ մենագիր. իսկ յետասակողմն պատկերները՝ Աշտարակար պատկեր (թ. 92.) Յաղթուժեթիւն ձեռքը կապ (թ. 93.) եղջերու (թ. 94.) եղջերուի գրութեւ (թ. 116a.) արծեւ թեւերը բացած (թ. 95, 115—6.) փղէ գլուխ (թ. 97.) ձիւս գլուխ (թ. 98.) աստղ եւ մահճիկ (թ. 99.) խարխիւ եւ մահճիկ (թ. 100, 112.) նշանակ Չ (թ. 101.) պատկանութեան (թ. 102.) Բաւուս բրաւար թագաւ (թ. 108, 113), մահճիկ միայն (թ. 109.) արձանակ (թ. 110.) խարխիւ միայն (թ. 111.) ասփոր (թ. 114.) իսկ Բուրս. Բաւուսգրամին մէկ պղինձի վրայ թ. 108ի աստղ՝ Գալուսի գլուխը: Պղինձներու կշեռնը՝ երրորդ բաժնին 0.73ն մինչեւ 2.92, շրրորդ բաժնին 0.76ն եւ 2.40: — Զրրորդ խմբի կէ վերջերին նախ երեքուստայ մը (թ. 117) կշեռն՝ 1.92, Ալեշանի հասարմանէն՝ շատ ցանցառ. եւ հինգ լուսայ (թ. 118—22.) որոնց վրայ արքային ճակտար կայ գեղանակ եւ նշանը. ձորուօք կարճ, մազն երկայն գանգուրճեր. նոյն՝ ապարոջ, մանեակ եւ լանջապանակ. յետասակողմն՝ Արշակ ի գահ՛ի աղեղնուար, աղեղան ներքեւ մենագիր. իսկ վերնագիրն է միայն Բաււեաօ Բաււեաօν (Αρσακου δικαιου («արքայի արքայից Արշակայ Արքարոջ») Լուսայից կշեռն է՝ 0.52—0.63, ցանցառ: Այս խմբի միւս բաժնին մնացեալ երեք երկրուստայ (թ. 123—5) բաց ի նախընթացին համեմատ յառաջակողմն եւ ճակտի նշանն, ունին նաեւ արձանակնայ սոս մը արքային պատկերին առջեւը. յետասակողմն նոյն, եւ նոյն մենագիրը՝ Արշակայ աղեղան ներքեւ, երկքն ալ ցանցառագայն կտորներ, կշեռն՝ 1.16, եւ 1.14, եւ 1.09 — Հինգերորդ խումբը մին է միակ լուսայ մը (թ. 126). 0.58 կշեռով, շատ ցանցառ, որ յառաջակողմն ունի՝ Որոգէսի պատկերը ճակտի գեղանակ նշանով, նոյն՝ կարճ ձորուօք, գանգուրճեր մազ, ապարոջ, մանեակ եւ լանջապանակ. յետասակողմն Արշակ ի գահ՛ի աղեղնուար եւ մենագիր, իսկ արձանագիրն այսպէս միայն՝ Բաււեաօ (Βαυλιε(ων) Αρσα(ου) φιλελλη(ν)ος) («արքայի արքայից Արշակայ Հելլենասիրի») — Կը մնան՝ երբեք վեցերորդ խումբը՝ վեց լուսայք (թ. 127—132), որոնք նախընթացէն (թ. 126) տարբեր միայն են իրենց յետասակողմն արձանագրութեանն, ուր յայտնապէս ալ կը յիշուէ արքային անունը, այսինքն՝ Բաււեաօ (Βαυλιε(ων) Αρσακου Γραμου («արք

քոյի արքայից Արշակոյ Ի-ր-ը-ւ-ր-ո-ւ-ն-ը) արքային պատկերն եւն նոյն՝ նստրեմից թ. 127ին պէս՝ ժամանակն զեզանէն ալ նշանակէ։ Առեց կշեան՝ 0.66 մինչեւ 0.66։ (Տես էջ 66—75)։

(Արշակ ԹԳ, 2.) Միւրեքս Գ, 57—54. Կ. Բ. 32 կար, որոնց շարք շարքաբարձանն է, 15 դրամ եւ ձեցածը պղինձ։ Չորեքբարձաններու նկարա-գիրն է (Թ. 1—4)՝ առաջագոյնը Միւրեքսայ Գ կատարէր կարճ ժամանակ, երկուսն զանգուրներով։ զուտը՝ սպարոջ։ Նոյն՝ մանեակ եւ լանջանպա-սակէ։ Թեստապղինձը Արշակ ի գահէ՛ր՝ առնչուող որ եւ անդիստ տակ մեծագիր. արձանագրե՛ր՝ Բասիւսա մեթալու Արսաօու փլոպատոս Եւրջետու Եպի-փանոս փւլլէլլոս («Արքայի մեծի Արշակոյ Հայր-բարիի Բարեգործի՝ Նշանագրի Հելլենոսիւրի»)։ Առնց կշեար՝ 13.67 մինչեւ 15.91, շատ ցանցաւ։ — Դրամներուն կէտը (Թ. 5—13) նոյնպէս ունի առա-ջագոյնը, եւ յետագոյնը՝ այն միայն ունի ստրե-քերութեամբ որ արձանագրին վերջն է Եփանոսը Կալ փւլլէլլոս («... Նշանագրի եւ Հելլենոս-տի»)։ Արշակոյ առեղան ներքեւ եղած մեծագրերը պէտքուն, (Թ. 11՝ Nl.) ստանց կշեար՝ 3.66 մինչեւ 4.13։ Այս բաժնին Պղինձներու (Թ. 14 17) առա-ջագոյնը այն տարբերութեամբ է, որ արքային զիւտն ետակ կեցած է Յաղթութիւնն որ կը պատկէ։ Թեստապղինձն արձանագրին ալ շորեքբարձաննե-ներուն համեմատ (առանց «ե-») պատկերը՝ ձի (Թ. 14.) Թաղթութիւնն պատմաճանաչում, ձախով արձաններն՝ աղջկ պատկ բռնած (Թ. 15.) ձիու գլուխ (Թ. 16) եւ լախ (Թ. 17.) կշեան՝ 1.46էն մինչեւ 2.76. — Բ բաժնին Դրամներն (Թ. 18—23) եւ Պղինձներն (Թ. 24—32) առաջագոյնը Միւրեքսայ Գ պատկերը ոչ թէ անորոպականն պէս կողմնակի կամ հրագագ՛ն՝ սեփն, այլ յիւրեան՝ նայողին գէ՛մ յանդիման կեցած, կարճ ժամանակ եւն, միայն զիմ մանեակն առնէր Շարմանդ սեփն։ Թես-տապղինձը Արշակ ի գահէ՛ր՝ առնչուող, առեղան տակ մեծագրի (Դրամները.) այլապէս է արձանագրաւ-թիւնը՝ «Հայրբարի յարջարմանաց սեղ «աստուա-ծաշարը», սպտեմ»՝ Բասիւսա մեթալու Արսաօու Ծեօպատոս Եւրջետու Եփանոս Կալ փւլլէլլո-սը. («Արքայի մեծի Արշակոյ առաջնածնոր Բարե-գործի՝ Նշանագրի եւ Հելլենոսիւրի»)։ Դրամները շատ ցանցաւ են. կշեանին՝ 3.31էն մինչեւ 4.03։ Բաժնին պղինձներուն առաջագոյնը դրամներուն պէս, ինչպէս շարք, նսեւ յետագոյնն արձանա-գրեր նոյնպէս. իսկ պատկերներն են՝ ձի (Թ. 24—7.) Թաղթութիւնն պատմաճանաչում, ձախով արձաններն եւ աղջկ պատկ բռնած (Թ. 28—9.) փիղ (Թ. 30—32) կշեան՝ 1.06էն մինչեւ 4.33։ (Տես էջ 52—55)։

Ե Հեղինակը մտադիր կ'ընէ (Յուսկան էջ 55) որ բոլոր այս Թ. 1-32 կտորները Միւրեքսայ Գ ընծայելու ստան ճանաչան է Գուսպիտի առանց ուղղորթեան, որ ինչպէս քիւ մը վերջ յիշեցնէր (սես էջ 341, Կրան. 1) Գրեմի կոստոնի աւանդան՝ ընդդէմ՝ այլը՝ հաստատուած կը գտնէր դրամներէն, որոնց պարզ «Արքայ Մեծի կոչանքն է Միւրեքսայ Գ, իսկ նոյն ժամանակի «Արքայից արքային» երկարը Արագուն Գուսպիտը ըստ այսմ իր բաժնէր դրամ-ներ» Միւրեքսայ Գ է դրամը յարջարման Երջու Մեծ Ար-

(Արշակ ԹԳ, 3.) Բ-ի-տ-ը, 88 Կ. Բ., միայն 3 կտոր, մէկ դրամն եւ երկու պղինձ։ Առաջագոյնը Կատարէր պատկերը՝ անծրամն է, կարճ մարմով, զուտը՝ սպարոջ, ակնակն՝ ուլ, միջը՝ մանեակ եւ կործբը լանջանպակէ։ Արքային զիւտն ետակէ՝ Յաղթութիւնն որ զժամագրուող կը պատկէ։ Թես-տապղինձը Արշակ ի գահէ՛ր՝ առնչուող, գահնուն ետակը՝ մահճիկ. առեղան տակ՝ մեծագր. արձանա-գրութիւնն՝ Բասիւսա(ւ) Բասիւսա Արսաօու Եւրջե-տու Ծեօպաուս Եփանոս փւլլէլլոս («Արքայի արքայից Արշակոյ Բարեգործի՝ Արաքայ Նշանագրի Հելլենոսիւրի»)։ Դրամին կշեար՝ 3.48, շատ ցան-ցաւ։ Թ. 2—3 Պղինձներու յառաջագոյնը նոյն, բայց արքայն լանջանպակն չունի։ Թեստապղինձը Եւրեքսայի լանջանպակն չունի։ Կատարելով արձանագրեր թերակատար, եւ մէջուցն անծրամ երիտասարդի մը կիտապատկերը՝ կոտակն գլխու-ծածկութեամբ, վարք՝ մեծագր. կշեար՝ 1.39, շատ ցանցաւ։ (Տես էջ 76.)

Չէր Գրեմի Արքայի Եւ իւր ետոր Միւրեքսայ Գ գահ կէնը Հայրապետութեամբ՝ առանկը Պար-թեւոյ եւ երկրորդ Մարտ (57ին) նստիւց Միւրեքսայի փորձերը՝ մեծօրու իւր կարգին եւ գահէ գրուելու յար-ջիւ պահ մը (55.) մինչեւ որ Արագոն կրկին զլուխ ելու Միւրեքսայ զե՛մ, եւ այն Սուրենայ (Պարթեւոյ թագա-դիրը էին տան անգամն եւ երկրորդը՝ արքայն Եւրջե) ար-դեամբ, որ առաւ զՍեւեհիւս։ Միւրեքսայ Բարեին պատու-տանցաւ, բայց երկու դաշարմամբ անձնատու։ Ըջուլ ստի-գուած, Արագոն ձեռք ինչպէս՝ որ իւր արջին տակն պատմեց առաւ։ Այս ամեն մինչեւ 54 արքայն սկիզբ-ներն տեսն ըջուլու է, որ ամեն կը սոյն Կրասոն ար-կածը, որ Գրեմիտի յարքին էր, եւ անկան առաւա-սութիւնն ունէր։ յայտ ունէր։ Պարթեւոյ մը մտաւ Միւրեքսայ (54)։ Ցարեւ մեծու Սիւրենի ստարակի ստիգա-ւանքն զգրին յաղթեալով՝ ճնտ զճնտ առաւ նշանաւոր յաւանանք ջարդաները՝ կիկիփորմին, Երեւան եւ Կառէա։ Իւր մեծ սխալն էր՝ կիկիփորմինն ի վերապէս ի վար Բարեւնի եւ Սեւեհիոյ մրց յարաւանը (Պարտ. Կառ. 17.) ուլ ձեռնից Բարեի դարձան՝ Միւրեքսայ մէջ բանակ մը թողալով։ Աճը այս բանկին պատմաւոր. իջրտ յետոյ անուլ Ար-տասապոյ Հոյսը արքայն իւրճորդին իւր երկրն անցնելու, իտասանալով ալիստութիւն։ Պարթեւը երկնց պատարա-սութիւնը անան էին. եւ Սուրեն. Սուրենի սօքնակն արուած էր, յետո սոցն այն թողուած բանակն եւ Կրասոն զե՛մ զնայ. մինչքեւ Արագոն արքայն մտաւ է Հոյսը արքայինը զԱրտասապոյ որ ջոքն Հասնիցն Եւ յարջեցաւ Արտաս-

լակ Փիւլլոպոսը (սես վերջ Ա բաժնից կամ Փիւլլոպոսը՝ սես Բ բաժնից) Ե երեքտես Եպիփանէս Փիւլլէլլոս (որ դրամ-ները Գարեւնի էլ 38 սար չոր՝ Հրատասայ Գ կ'ընծայէր, ոչ ուղղութեամբ)։ Փիւլլոպոսը յարջեալմըքը կ'ընէ, յայտն-նէ կը ցուցնէ թէ Արշակոյ թեոտ մը որդին էր որ է Հրատաս Գ, իսկ Արագոն Ա իւր դրամը մէջ կը գրէ յար-բըրեալը՝ «Արքայից արքայ Արշակ Փիւլլոպոսը (մաս մ'արա-տեալ ալ՝ Փիւլլոպոսը) Ե երեքտես Գրեմիտ Եպիփանէս Փիւլլէլլոս կամ վերջուց միայն մին կամ մէկայը (սես վերջ) Գուսպիտի մտադիր կ'ընէ որ երկու երկարն ալ իրենց Փիւլլոպոսը յարջեալմըքն — որ կ'ընէ սովորաբար կը արուէր գահակի կամ գահաժամանկ հռչակուած արքայ-որոցս, — յետոյ թողաւ ցած եւ փոխան էն, որ գտնէ, կ'ընէ, անդադակ հաստատութիւն մըն է իրենց Հայրա-սպան ստիգն» (Տես այս առեղի՝ անդ 88, Կրան. 1.)

եօթն շեզմանով անցնելով Եփրատը (536ն), Ուսայի Ազգար Քարաշի խորհրդով՝ դեռևս Տեսառայ եւ արեւելք գնացն: Բայցեռն (այժմեւ Կարթ Բեյլիք) զեօթն չափ Հանդիպեցան: Սարսիք բանակին, եւ Հուսեօսիք բանակը կրեց անախճ այն Նշառուար պարտութիւնը, (9 Յունիս, որ ըստ Գրաւալ՝ այն ասորի իրականն 8 Մայիս էր): Գիշերանց փակելի ստիպուելով զկողմ ի Տիւրքիս Հայոց շրջան կողմերը, եւ խորանելով Սարսիք խաղաղութեան առաջադիւթն՝ թե՛ն՛ ի՞նչ ի՞նչ կրկին զառաջարկ, եւ երբ ծուլքով ըլլաւ Տեսառայն Հուսեօսիցիք՝ արեւել ուլ եր, ձեռն ի ձեռն խառն ձկը Կրասոս պատմանեցան: Եւ Հայիկ թիւր մը կրցան: Ի Հայոց ապաստանելով Սարսիք անցնել (չստ Գրաւալն) Սեկի չառն երկու թիւր թկան էին, եւ թիւր մ'ուլ գերի թկան, զորոք Պարսիկն ասորի բնակեցնելն յԱմառիցն՝ Պարսիկանայ մայրաքաղաքը: Կրասոսի զուլ եր և ձեռքը Սարսիք Արագոս խաղաղ խառնք որ ի Հայոց էր, եւ յձրջ Երասուղայ Տեսառայն թկան զայնք զրոն, եւ Արասուղայ ջայթ թիւր թկան: որդւոյն կրակութեան առանձ Պարսիկը կրակը զարեւոյ շառնելն այս յայթն թկանն: Թե՛ն ձեռն Մարտապար եւ միշն: Եփրատ յառաջացան (— ըստ Սարի պրերայ Ազգար ի ձեռն որ յայ 53 արեւել, եւ արեւոտք ասորի մը զառարկ ձայն. —) շայց 506 զուլ զարեւոյ աւժով Սարսիք ժամու, եւ զեփրոս եւ մշուսան: Միշն յախոր 51 արեւել եր որ մեծ աւժով կրկին Եփրատն անցան, առաջարկ անձնակով զարեւոյ (աւելի անուանական՝ աստիճան պատման) բա՛ն՝ Ռուսիե զորաւորը, եւ այն՝ այնպիսի յարեւոյթեամբ որ միշն: Անառախոր պաշտօնական: Բայց երբ Պարսիկն առնուլ չկրեանելով եւ կը զառնային, Կարսոս որ առնելին առանձ եր Անառախորի ժամ յարեւոյթեմն մը ձեռք բերան, եւ Ռուսիե ժամը իրաւաւ թակեց եւ մեռան: Բայց Պարսիկն կրեք աստիճան ձախոր չէին, եւ Ռուսիք անթիւք ի Կերեւանքն: Եւ միշն: Բիրաւուս Համայնցի շար զորաւորը Ամառիցն կըլէ չէր Համարանիք, չառն որ Պարսիկն Տես էին: Սակայն Հոս զարեւոյն ներքին իտալութիւնը: Ռուսիկանայ (այսպէս կ'ըսէին Գրաւալ՝ 93, Գիսիք չառն Եւ 30 "Արաքուսականի զրուսով) Միշնակայն առաջադիւթն՝ անձ զարեւոյ շար: Թե՛ն՛ թկանիք զբախուր արքայ Հաւանցի եւ անոր անուամբայ ելան Արագոս զե՛մ: Ասով Ռուսիե ստիպուանձ որ Ռուսիքն և բանակն եւ կանչել Միշնակայն (50հն)՝ Գրասիքի նը զանն երկրապատն: Չեղան, ժամը ի ժամը Կերեւանք գրասով: Երկու թիւր թկան զբախուր զարեւոյ շար: (այսպէս Գրաւալ՝ 93): Ռուսիք Համայնական Հասարակագիտութեան ներքին պատերազմայ առանձ Պարսիկն զբախութեամբ որ արք իրաւ չառով չարմանեցին: Այսպէս Պարսիկն Ռուսիք իտարն օգնութեանն յապարհուն ձայն, ժամը ի Պարսիկն զիման Սարսիք կ'ըսէին ի վարձ: Բայց երբ պատերազմայ կրասոսը Սարսիքն վերադարձնել Կրասոս Կեսարիզեմ կայնձ որ Արագոս աշխարհի մէջ եւ վերջնայ Ամառիցան Անասու զբախութեան ընկանեւ: Կայ եր, ժամ Տեսառայ յանկարն Պարսիկն բանակի՝ Ռուսիքի առաջարկութեամբ՝ եւ ստանալ, շայց ձեռն սպիւնակ եւ զարեւան (45ն զեփու), Կայպիս 45ն պարսիկն օգնական զուլք մ'ըկան Կարսոս, որ թե՛ մ'ըկան արեւելք զանակ, երբ Կարսոս Կարմայ կուս Բրուսոս Հոս օրմարտը ընդդէմ հաւաքանայ: Երկու կողմն ուլ Տրեշառութեան խառնելն Արագի, որ յապաղեց արեւել իւր ընկերք, եւ երբ ստակին Տես եր Կրասոսը Արքիէնոս պառագանաւորն՝ Փիլիպպոս չառով մշուան Կարսոսին լուրը Հասու (42), արան Տեսուսը թկանին Սկուսիւնակն ինկուս արեւմուտք, իսկ արեւելքն՝ Անասուկ, արով Արքիէնոս ստիպուանձ եր Տես ձայն: Ան Տարի 40ն կրցան Համառնլ որ Պարսիկն Արագի մանկն Ռուսիքի եւ իւր առաջարկութեամբ: Բայց զբայց շարց մառն՝ որ յառա՛ծ Բրուսոսի եւ Կարսիք ներքին էին, անցան Արքիէնոսի կողմն: Եւ Անասուկը խառն շար զարեւոյթեմն Գեկեղիտու Արագս պարտանեցան ուլ Արասուկի

չառն եւ բանակին փոխու: Արագոս, թե՛ մ'ըկան մայրաքաղաքը Ամառիցան եւ անոյն Սարսիք կրեք Պարսիքն ձեռք ինկուս: Ռուսիքը Հասու միշն: Երով, եւ բուլք Եփրոսիցիք զառաջարկը շար ի Տես: Բայն՝ Տեսառայնցան: Բարազմարտ առաջարկ մաս Գարսիկն (— որ կը սխընքէ իտալականայ Տամանակ, երբ Յիզրայու կողման —) եւ Հրեանակի Հոս արքայ զարեւոյ Ամառիցան անկարող շեղեցան: Երբ Ռուսիք արեւել ուլ ընկէ կրցան Արագոսը՝ իւր կամ Պարսիկանակն ինկուսութիւնը, Այս միշն Արքիէնոս Կրասոսն եր Կերեկուս եւ Բանակ միշն: Իրաւացուց եւ Յանկարայ աշխարհ, եւ Անասուկը անուանակը Արագի շար կրակունկը Գրասիկն շանց զե՛մ կրեցինք պարսիկն: Եւ Արքիէնոս "Պարսիկանակն ինկուսուլ" — արագան անժամ առան: Բայց այս ա՛նն յարեւոյթեմն երկրապատն չեղան: Անասուկը Անառախոր Բանակ զարաւորը 38ն յանկարանակն Համառնլ Արա՛ն՝ զիւրա կրցան Պարսիկն մարտել եւ Հայանել միշն: Յուրան Պարսիկն օրմութեան կին, շայց առանց Արքիէնոսի սպասուլ կրեց Համար աշխարհար անը մը Կարսուս առնին, ար մեռուցու յարեւոյթեմն: Արար Տեսուսութեամբ Կարսի Արքիէնոս թակեք վառնեցան, մասամբ անձառար ըլլալ ստիպուցան: Արքիէնոս Կերեկուս պատմանեցան, շայց Կարսի կուսակալն ձեռք կ'ընկաւ, զիտառանկան: Բայց Արքիէնոս ար զառնակը, զարեւոյթեմն Սեղա խորեց Անասուկը զարեւոյթ բանկը: Կարսի շառաղայն զարաւորը Փրոնիկասուս Հոս շայց նըլ ձեռն եր Համայնցիցերը: Բայց Կրասոս ժամանակին օրմութեան Հասու, եւ թուլակառուութեանն իւր կողմն ըլլաւ: Յարազման բարան Ռուսիքն Համարն Տեսուսիցիք՝ արեւել Կարսոսին մէջ կրեցին Պարսիկն, եւ Փրոնիկասուս ինկուս: Հեռուսութեան կրցան Պարսիկն թուլուլ Արագի, արով Անասուկուս կրեց թակեք Արագի ու Գարսիկան: Պարսիկն ի Հարիկ կրկին արեւելքն Արագի: Բայց Անասուկուս կրցան խառնլ զիւրա — Պարսիկն ձե՛լ քանակն խառնակը — սպիւնու որ փոխանակ ձեւագայն չառն Եփրատն անցնուլ: Եւ թե՛ անը մը Կրեկն կամուլ ձեղն: Փոխանակի այս կրասուս օրմու որ Անառախոր, արան օրմանակն Հասուս զամայն յաշխարհն ընկանները, եւ Գիշերաթիւ չառն արեւելքն այն մեծ Կարսուսարանն (38ն): Կրասոս 9 Յունիս, Կարսի երբ թե՛ Կրասոսի պարտութեան օրը) ար Պարսիկն արեւել Կարսուսին կրեցին: Երկրապատք արքայն Ռուսիք թկան Կարսուսին մէջ եւ զարեւել չէլեցուցին: Համայնցիքը ըլլալ Արագոսին շարեւելու: որ Պարսիկաներին յայ պեղ անն անն: Եւ երբ ըլլալ այն կողմնը կրկին Համայնցեան, միշն Արագոս Հարի կուս պառագանայ առնուլ, ինչպէս Կարսի Երասուլն՝ երեքանայն պառագանն ելաք, եւ Հերոզիկուս կրկին զրուցան, թե՛ն Ամառիցան յառաջադիւթ Անառախոր Հոս Հարսուսն եր: — Ռուսիքն մասառն Հարսուս Հարսուսն եւ թե՛ իւր Ռուսիքի, որ երբ երեւան օրմաներին երկրորդ կրեցարեւել Հարսուս Ի՛ յախորը կարեց կրեց կեղանակն: Եւ ինչ որ այս օրգին ստիպարանայն սիլեցանաութեան մ'ըկան: Կարս թակե՛լ ըլլան իւր այն կողմնը արեւել միշն եր Կրասուսը Ամառիցան արքայն զուսար, Կարսի երեւ արեւմուտք ինկուսին վառնակուս րըլլալ: Եւ երբ Հայրն այս կրցան զայս արագոսը՝ շանց թե՛ն Կարսուսը, եւ յարեւել լուս ինչպէս անն ըլլան Արագուսի այն արքայն (37 Կ. Բ.): արան ժամանակն եր Պարսիկնայ զարեւելքն եւ Կարսիկան զարեւելակը: Ռուսիքն առան յարեւելքները՝ "արագիքն արքայ Արագի Երեւոյթեմն Գիկեան Կարսի փակեմ Փիլիպպոս" (արագ մաս մաս արեւելքն չառ ուլ կային) սպիւնու այս ձեռով զարեւել անառախոր ժամ ստապայ Արագուսիցան չառն: (Գրաւալ՝ 89-97)

(Արեւիլ ժ.Գ.) Հրեանու Գր, 37—2 Կ. Բ., 126 կար: այլեւս անպարզ: Կարս կան նշան Կրասոս քանակութեամբ (Թ. 1—45) շարեւելքու

գնդարկանէ Նշանակը. հնգից ալ տարբերք ՄՈՏ — 288, կշիռն ու ամսները՝ թ. 33՝ Դեհրես, 10.64. — թ. 34՝ Դեհրես, 14.00. — թ. 35՝ Պանծինս, 13.82. — թ. 36՝ Սլոնոս, 14.62 և թ. 37՝ Հելպերը. 12.30. — թ. 38—41 ճակատի նշանով մանեակի երեքկին, լանջապանակի զարդատալ. յետակողմն Արքայի առջև կեցած Բախտ որ աջով արմուկներ կուտայ, ձախով ամաղթեղչիբր բռնած, գլուխը բաց, շորսն ալ տարին ՅՈՒ — 289, ամսներն ու կշիւք՝ թ. 38 ΔΙΟΥ (Դիոս). 14.48. — թ. 39՝ Ալքիւնես, 10.45. — թ. 40՝ Պերիտես, 11 98 և թ. 41՝ Քսանտիկոս, 14 98. — Ինչպէս կը ծանուցանէ Հեղինակը՝ Հրահատայ իշխանութեան 276, 277, 282 և 290 մինչև 310 Սելեւկ. տարիներէն որոշ թուականաւ շորեքգրամաններ չէ սեռած, եւ նշխներն անծանօթ են նաեւ Գարններ, Պրիւկէ, Սալուս, Մարկով և Վ. Բոթ գիտնոց, նաեւ այն շորեքգրամանն զոր Հրատարկածը Longperier՝ եւ իբր թէ Սելեւկ. 276 թուականը կը կրէ՝ շատ Հեղինակին պէտք է կարգաւ 275, Բայց և ի յատկաւ, Է. կղեմէս Սիւպրիան Սուպրի փաշայի Հաւաքածոյնց իւր յօրհանած Յուցական մէջ (Կ. Գ. 1874) կը նկարագրէ այս արքային մէջ շորեքգրամանն՝ (տիպո՝ Բախտը նստած արքային ապարոջ կու տայ)՝ որ ունենայ Սիւլեւեան 302 թուականը. նշնպէս կը յիշուին երկու շորեքգրամաններ 291 և 308 Սելեւկ. թուականաւ: — Մնացեալ թիւ 42—45 շորեքգրամանով թէ են ամոյն սուսէ կը կրեն՝ բայց ոչ թուական: Ասոնց առաջնողմն առանց ճակատի նշանի, մանեակի երեքկին, լանջապանակի անզարդ. յետակողմը թ. 42—44 Հրահատ Դ նստած ակնկառն գահի վայր, աջով առջը բռնած, ձախով՝ իշխանութեան ցուպ. գահի տակ A. իսկ թ. 45 յետակողմը գարնակ՝ Բախտ կեցած արքային առջև: Գլուխը կողմով են, աջով արմուկներ կու տայ արքային, իսկ ձախով ցուպը բռնած: Ամսներն են՝ թ. 42—5 Արտանոս (կշիւ՝ 13.46, և 14.09, և 14.25, և 10.29.) Հրահատայ գրամոց ամիսներու այս լիսնատա յիշատակութիւնը պայծառ կը տեսնուի Հեղինակին յօրհանած մէջ Տախտակէն:

1 Յիւլիոս գործին մէջ՝ Adrien de Longperier, Mémoires sur la Chronologie et l'Iconographie des Rois Parthes Arsacides. Paris 1853—82. շորեքգրամանին սիւպր. Բախտը նստած արքային ապարոջ կը մտաւանջուի, Բայց կ'ընէ Հեղինակը. նոյն գործին մէջ գրուած գրաման շատ մը յիշրիտ պատկերները լաւ գննելով՝ իսհեմական կոն կը համարէ տարին 276 գրամով: Յետ Եւստակիոս էջ 85: 2 Շորեքգրամանները նկարագրներն են Pellerin որուն գրաման սիւպր. Բախտը նստած արքային ապարոջ կու տայ: թուական 291, և Sestini որ նոյն ապով շորեքգրաման մը կ'ընէ 308 թուականաւ: Այս մասին Հեղինակը կը յիշէ սա գործը՝ John Lindsay, A View of the History and Coinage of the Parthians. Lond. 1852, p. 182. Յետ Եւստակիոս էջ 86:

3 Յետ Եւստակիոս էջ 87: Ստուականին առաջին սիւպր. կը ցուցնէ տարեթուներ՝ ΕΟΕ — ՅՈՒ, քոթն տարեաց կարգու Դրամոց նկարագրեր. եւ անկէ ձաքը իւրաքանչիւր սիւպր. գիտնոց ամոյն տարեանի պիւնիցոց մէջ նշանակուած թէ որ տարին յիշուած է այն տարեթուին Հրահատայ գրամոց վրայ: Կը տեսնուի որ Մակեդոնական

— Մնացեալ բազմաթիւ գրամներն ու պղինձները նշնպէս բազմաթիւ պէտականութիւններ ընդհանրով՝ Հեղինակը բաժնած է ութ թիւերու: Անբնասուր նկարագիրը նոյն է՝ առաջնողման վայր արքային վերջոյնէս պատկերը. յետակողմն՝ Արքայի գահին՝ աղեղնաւոր. (պղինձները բնականապէս իրենց յատուկ գրամով՝ էի, են.) արձանագիրը նոյն՝ վերջոյնէսին Տետ, այսինքն՝ «Արքայն արքայից Արչակայ Բարսիլոսի Արչայոսը՝ նշանաւորը Հելինոսապիւրի, Իւրաքանչիւր գրամ և նաեւ պղինձ՝ պետպէս մենագրերով: Առաջին տարին՝ առանձնապատուկ է արքային ճակատի նշանակին զատ՝ զլեւուն ետեք թեւատարած արծիւ որ կոցով պակս բռնած է արքայի զլեւուն վայր (15 գրամ, 32 պղինձ, թիւ 46—92.) իսկ որիչը հինգ գրամ ալ արքային առաջնողման պատկերն թէ են նոյն ապով՝ բայց որիչը ոճով մ'աւելին (թիւ 93—8.) Դրամներուս կշիւք պէտպէս՝ 3.23էն մինչև 4.00, պղինձներուց՝ 0.78էն մինչև 1.72: Պղինձներու պատկերներէն յիշուին Արքարութիւն ալ ձեռքը կշիւք, ձախը՝ կուշար յեղուած (թ. 61.) Յաղթնութիւն պատկաւ ալ ձեռքը, ձախ ուր՝ արմուկներ (թ. 62—3, են.) Պալատ սաղաարքամով, ձախը՝ ներքակ բռնած, աջն արմուկներ (թ. 64—5.) Բախտ բրգաւոր թագաւոր, աջը՝ արմուկներ, ձախը՝ ամաղթեղչիբր, կամ՝ նման (թ. 66, 71—2) Հելլոթի գլուխը ճառագայթեմքով (թ. 67—8.) Երեքերեսեան դից մը գլուխը, նման Տրիմուրտայ (թ. 69, 70.) Հերմէ, ձախ կողմն իւր քարոզական (թ. 73, իսկ 74՝ աստղով մ'ալ) սփիւնս (թ. 75.) երեքշառարակ պարիսպ (թ. 76—7.) էի (թ. 78—9.) Եղջեւաւոր ոչխար (թ. 80.) սպաստաւոր եղջ (թ. 81—2.) աստղ ու մահակ (թ. 83.) քովէնք գլուխ՝ եղջիւրներուն մէջ ստիպ (թ. 84.) թեւաւոր քարոզական Հեղինակ (թ. 87.) երկու ամաղթեղչիբր (թ. 85—6.) հասկ եւ խաղաղ (թ. 88—9.) կամիտակ (թ. 90—1.) ասոնց պատու կերի միայն մենագիր (թ. 92.) իսկ թ. 98 գրամին ալ յետակողմն՝ Արչակայ ետեք մահակ (թ. 9—101.) կը ներկայացնեն երեք պղինձ (թ. 99—101.) Ասոնց առաջնողման Հրահատայ Դ պատկերը կոշտ ոճով է, որտայր ձորքը, ձաքը երկայն գանգաւոր ներքով, գլուխն ապարոջ, մանեակն յօլուածայ, լանջապանակը պարզ: Յետակողմն՝ արձանագրութիւնը կամ՝ թեւալիտար եւ անընթեւեղեղ և կամ՝ կը պակտ. մենագրէ զատ՝ թ. 99 նուս, (կշիւ՝ 3.37, շատ ցանցաւ.) թ. 100՝ քոհի անօթ մը. (կշիւ՝ 3.32, շատ ցանցաւ.) թ. 101՝ Բախտ պատմունանաւ եւ վերնապէտաւոր, աջով թիւակ բռնած, ձախով ամաղթեղչիբր. (կշիւ՝ 1.66.) — Գ Տիպ վեց գրամ, շորս պղինձ (թ. 102—111) Ասոնց առաջնողմը Հրահատայ Դ պատկերը՝ ճակատի գնդաձեւ նշանակով, որտայր ձորքը, երկայն գանգաւոր մոյլ, պարսիկ, յօլուածայ մանեակ եւ լանջապանակ. արքային զլեւուն ետէ արծիւ թեւատարած՝ կոցով պակս բռնած արքային զլեւուն վայր: Յետակողմը

առնէ ամբողջը յիշուած են՝ անկի կամ պատն տարեներ. թուս. պակտ է կամ չէ յիշուած միայն Դիւսարոս տարե: Զամանակագրանքն ինչորոց համար ալ Հնարագրական է այս տարեակը:

գրամոյ՝ Արշակ ի գահ՛ի աղեղնուոր, ետեւ՛ք ասաց, աղեղն տակ մնաագիր: Արձանագիրք նոյն՝ ԿԱՐՔԱՅՈՒ Աղբայից Արշակայ Բարեգործի Աղբարայ Նշանուոր ի ՀԱՆՆԱՎԱՐԻ, Կ՛րամոյ կէտեւ՛ 2.904Էն (Թ. 106) մինչեւ 3.88 (Թ. 102): Ա՛յս սպին պղինձեերուն (Թ. 108—111) առաջակորն՝ Կապտի նշանը չկայ, արքային գլխուն առջեւն ալ ասաց մը, ետեւը՛ արիւ պատկառ նոյնպէս: Յետասկողովն արձանագիրք նոյն, բայց ի՛րեակատար: Տոս ալ Թ. 108—9 պատկերը՛ Արշակ ի գահ՛ի աղեղնուոր, աղեղն տակ մնաագիր. (կէտե՛ 1.08 եւ 1.56): Իսկ Թ. 110 Քաջ մը (կէտե՛ 1.69) եւ Թ. 111՝ ձուկ (կէտե՛ 1.50): Մենագիր անին վերջնքս ալ: — Կ Տիպ՛ երեք գրամ՛ (Թ. 112—114): Առաջակողմը՛ Լրահատայ պատկերը զնգածն Կակախի-Նշանակով, արածայր ճորուք եւ՛ նոյն Կ Տիպի Տնտ. բայց արքայի թիւնն առջեւ՛ ասաց եւ մահիկ. ետեւը՛ արիւ ի՛րեակատար կոցով պակ բանած արքային գլխուն վայս, Յետասկողովն՛ Արշակ ի գահ՛ի եւ արձանագիրք՛ նոյն Կ Տիպին Տնտ. աղեղն տակ մնաագիր: Ասոյց կէտե՛ 3.61, եւ 3.88 եւ 3.72: — Ե սիպ՛ միակ պղինձ մը (Թ. 115.) առաջակողմը՛ Լրահատայ Կ պատկերը եւ՛ նոյն նախընթացներուն Տնտ. առանց Կակախի նշանի, միայն՛ արքային գլխուն առջեւ մահիկ եւ ասաց, առանց ուրիշ գորդի: Յետասկողովն արձանագրութիւն չկայ, պատկերը՛ զլու բախար բրգաւոր թաղով, վարք ԳՈՒՐԻՆՆ՝ ՄՏ = 280 Սեւեկ. (կէտե՛ 2.29): — Ջ Տիպ՛ երեք պղինձ (Թ. 116—8): Առաջակողմը՛ Լրահատայ Կ պատկերն եւ՛ նոյն, միայն լանդպատկան որը չ՛կրեւար, եւ արքային գլխուն առջեւ՛ ասաց, ետեւն ալ՛ ասաց եւ մահիկ: Յետասկողովն՛ արձանագրութիւնը Տառապետի. Թ. 116 մենագիրը՛ պատկերը՛ Թ. 116 եղջերու արտասկան՛ գլխուն վերեւը թռչող արծիւ մը (կէտե՛ 1.55.) եւ Թ. 117—8՝ սպիտ, որուն երկու անկերէն խաղը կախաւած, վրան արծիւ մը նստած. (կէտե՛ 1.19 եւ 1.59): — Ե Տիպ՛ չորս գրամ՛ (Թ. 119—122): Առաջակողմը՛ Լրահատայ Կ պատկերը եւ՛ նոյն, առանց Կակախի նշանի. արքային գլխուն առջեւ՛ ասաց եւ մահիկ. գլխուն ետեւ՛ Յաղթութիւն որ զարքայն կը պատկէ: Յետասկողովն՛ արձանագրութիւնն անընթեանիկ՛ բարբարոսական նմանողութիւն մ՛ըլլալով՛ յունական արձանագրին. պատկերը սովորական՛ Արշակ ի գահ՛ի աղեղնուոր. աղեղն տակ մնաագիրք, Թ. 120 Արշակայ կուսերի՛ ասաց, Թ. 121—2 նոյն տեղը՛ մահիկ եւ նշան մը: Ասոյց կէտե՛ 3.60—3.67, — Է Տիպ՛ երկու պղինձ (Թ. 123—4): Առաջակողմը՛ Կարճ Լրահատայ Կ պատկերը, արածայր ճորուք, երկայն Գանդարճեր մայ, ապառջ եւ մանեակ. գլխուն ետեւը՛ Յաղթութիւն որ զարքայն կը պատկէ: Յետասկողովն արձանագիր չկայ կամ թերակատար. պատկերը՛ Բախար բրգաւոր թաղով (Թ. 123) կամ վերջը՛ (Թ. 124. վերջնս մնաագիրը՛) կէտե՛ 2.66 եւ 1.76: — Թ Տիպ՛ երկու պղինձ (Թ. 125—6): Առաջակողմը՛ պարզ մ ապի պէս, միայն արքային գլխուն առջեւ՛ ասաց մը, ետեւը՛ Յաղթութիւն նոյնպէս: Յետասկողովն՛ արձանագրութիւն չկայ:

պատկերի տեղ ալ նշան մը. կէտե՛ 0.95 եւ 0.90, շատ ցածնայ: — Բրիտ. ՄՆԱԳՐԱՐԱՐԻ կան երեք ուրիշ պղինձներ ալ, առաջակողմը՛ Լրահատայ գլխուն առանց ուրիշ յաւելումանոց, յետասկողմը՛ միւս զլուք եւ ուրիշ նշաններ, (Տնտ էջ 77—98):

Լրահատ Կ Պարթեւաց Կորպուլն արքայնք մին էր, բայց նաեւ ստեղծել եւ բաւառագրել, որ արշն ինչու յիշեցնէր՝ սպաննեց երաբար, ու ինքզման ըլլաւ: Հայրը՛ Պարթեւաց Նշանուորայն արքայն Սրբէր (37Թ): Չինացեց նաեւ շահաբաւ որդու, որպէս ի զնաւուի նշանուոր Արշակուծի մը զոր Պարթեւաց Տակարաց զնէ կարեան: Բաւաթիւնն սոյնպի էր որ շատ մ՛ազատը Պարթեւաց ակաբճն փախած էին: Այս ժամանակը նպաստուր Տարաբեաց Անանիոս կրճտ անձնը Պարթեւներէն Անանիոս որդեկ՛ ճիբասու կողմն ըլլալ պահա: Տոս ըլլալով՛ Մարտասնն սիբէլ, եւ ասոր զիւրութիւն էր չկայց ակ ժամանակը Հռոմայեաց Տնտ զուր: Վրան զի Բախարի մըր յիշուած պարտութենէն ետքը՛ Կանդիկոս Հռոմայեաց կողմ՛ վառակաւ էր չկայց արքայն Արտապոյ (Պալաւ. Անտ. 34): Իսկ Արտապոյն Կորպուլն արք. — արնց արքայն ՄԻՆՏրաւ 67Թ մ. Գ. Ճիբարայն ՄԻճԻ փեսան՛ անոր գերեզմանութեան տակ էր (Դոն Լա, 18), իսկ յալըրի Պարթե՛ Պարթեւոս Տնտ բանակցեաց (Ապագան. ՄԻՆՏր. 108, Պալաւ. Պարթ. 38) ապաւելա Տնտար, — յետոյ արքն բաղարն Պարթեւաց Կորպուլնն սակն ինկած էին, ինչպէս չէրք մինչեւ Բախարի պարտութիւնը Անանիոս 38Թ սկսաւ արշաւաքն 16 Լեւոնով: Եւ թագմութիւ սպաննու գնդերով, որոնց մէջ էին 8000 Տայ Տնտեւք, բայց արաւոյն սէ եղանակով եւ մտաւ Արտապոյն, եւ պաշարեց Փառտոպ մայրաքաղաքը (— Պալաւ. 98 կրտ թէ ըստ Հռոմայեանի զմտութեանը՛ է սոյժմու Յարթ-Սուկիւն) — որ էին Մարց արքայն Արտապոյն որդայ Բարբարոսանոյ՛ կանայքն ու արիւն, մինչդեռ ինքն արքայն սպանութեան զացած էր Լրահատայ Կ ուրիշ տեղէ կը սպանը յարձակում: Բայց Սպարթոս Արտապոյն որ երկու Լեւոնով, պաշարեալ գործեւ եւ միջերեմով պիտ Տնտար Անանիոս զմը, չըլլաւ իր. բաւ Տանկէն մանակին, մանաւոր թէ Ստատիկ բանակն զիմը մը յաւարեակի յարձակում կրելով Պարթեւներէ, արնց զլուքն էր Մեծեան, շարքաբաւ թուրքովն (7500 Տայի): Եւ պաշարան մըրեղեք գործ ինկան: Այս լուրն սոյնպիս վախոցն ընթառուող չէրք՝ որ իւր զարքով եւ զարձու իւր սշարճն, առանց Անանիոս թով Տնտարն: Փրսպոպ թով թէն: Եւ մերժուեցան Պարթեւը Անանիոսն, բայց զի մ՛ազատ պաշարն Տնտարն եւ, պաշար փրակելու զացող Հռոմայեցի բաժնիները Պարթեւներէն մեծապի կը Քնասուէին: Չմեծն ալ մտադրու ըլլալով՛ Հռոմայեացոց ուրիշ բան չէր թաւ, բայց բանակցել Լրահատայ Տնտ, եւ զանաւոր սփել: Լրահատայ իտաքն ալ կարտակով թէ խաղաղ կը թողու՛ թէն եւ թաղուին երկուն: Բայց երբ գործն սկսաւ՛ Պարթեւը Տալաւառն սկսան, եւ անն որ պէտք էր անն կողմնէ պաշտպանել. պաշարն պակեցան եւ Տիւնագութիւնը սկսան Երբ 27 օրան մէջ Հռոմայեցի չէրք երկին երապիտ ամն Տնտար, ուր Պարթեւը ստիպուած էին Տալաւառն զարքերնէն Հռոմայեցի կորսնցուցած էին պատերազմեաց շարքու մասն (24.000 Տայի): Պաշարեալքը երբեղան, եւ անն միջերք: Սկի Տալաք Տայի ալ մտան չէրք լեւոնոս աշխարհը կորն անցնելու ասան ցրտն եւ ձնած Տիւսերն: Եւ Հռոմայեցի բանակն ըմտնել կ՛ըլլար՛ թէն Արտապոյ չէրք շնորհ որ անն չէրք (անդ 100—1) գեղեցիկ էր նկարագրել այս անձնը պատմաբանը (— անճամուութիւն տեղեւց, պատմագրութեանց թերութիւն, բարեկարգութեան պակասութիւն՛ որ արքն Փրսպոպ պաշարմանն յառաջ երևան կէս էր, բայց

մասնակց յետոյ՝ դարձի ասեմ, գունդագունդ անձատուր
 ընալ բացառապա պատահարութիւն իսկ ջարակարն զեմ,
 եւն, ամբողջ պատահարն համեմատելով Ղարաբեղի Ա
 առական արշաւանց Տեւ, եւ լաւ կերպով կը մտքէ
 այն ամբաստանութիւնըն, զոր պատմագիրք ալ կրկնած
 եւ, իբր թէ այս անձեան պատմածն ըլլայ Արաւաւազը
 Հայոց, որ քրդոսն ըլլայ զԱրաւաւոս պատերազմին, սոյք
 ծանօտ Պարթեւաց Տեւ Ի բանի ըլլալով՝ կամուս օգնու-
 թեան Հնառած Առասիանոսն: Պարթեւ կետիս մէջ՝ օգնու-
 թեան չհասնելով՝ թերեւս բաւարարման անհրձ ցլաւ, կընե,
 բայց նաեւ կարելի չի սպասուածն: Եւսման ժամ եւս
 Հռոմայեցիք պարտուած՝ դուռուածն մը գտնելու պէտք
 ունեին, եւ առ ի չգոյն՝ գտան Արաւաւազն, զոր Առաս-
 իոս խորեմութեանը իրեն կանչելով — իբրեւ թէ իւր ի
 նշխարաբար սնեցան Աղեքսանդր սրբոյն կմութեան
 կոյտէ անուշ աղբոյնի զուտը, — քանոնակը ըլլաւ, եւ
 Հայոց այնքան բռնեց, եւ զԱրաւաւազ իւր աստի խորեց
 Աղեքսանդրն առ իջեպատարու: Բնական էր որ աւարը
 բանելու ասան առիտի բաժնէր Հրահայտ ասան՝ Բարաց
 Արաւաւազն զգոգո մար: Այն գտուած՝ սկսաւ քա-
 նակցութեան մէջ մտնել Անտանոյց Տեւ, որով 33ին Արաս-
 իի ստիւղէն տեսնուելով զաղեպրի կցան Առասիոս եւ
 Արաւաւազ Բարաց: Ըստ սյուս՝ նախ Հայոց սխարճին մաս
 մը, յառակապէս Symbae ախարճն որ ի թեւ Բարաց եր
 (Սարգ. ժ.Բ. 523) արտեցան: Արաւաւազայ եւ օգնական զոր-
 վարճին աջ զեմ, մինչդեռ Արաւաւազ ալ օգնական զորք
 առաւ Պրոսպերոսը ընդգեմ՝ Հելլասիանոսին: Անտանոս սրբ-
 ինչու Աղեքսանդր սրբոյն սահմանած էր՝ իբր թէ ալ իւր
 ըլլայ՝ Հայոց թագը, եւ արշաւած էր որ Բարաց արջոյնի
 դուստր անոր կմութեան արտի: Կակոյն արդէն Հայք
 Արաւաւազայ բաժնուելուս պէս՝ արջայ հրատարակած էին
 անոր արդին Արաւազն (346ն) որ ի հարկի ստիպուած էր
 կեցել ախարճէն, եւ ապաստանել Հրահայտ Գ ջամ, եւ
 որ արդեց Հայոց զարջ գնել նոյնը իրան մ'ալ առաւ
 Բարաց Արաւաւազայ: Պարթեւն ի սկզբն կեցաւ պաշտ-
 պանելով իր սրբին Պարթեւաց զեմ, Հայոց եր Անտանոս
 եւ կանչել ստիպուեցաւ օգնական հրատարակել ջարջ ընդ-
 զեմ՝ Հելլասիանոս գործածելու, իսկ իւր ասան մար-
 կան շարակել, Արաւաւազը Բարաց շարակող խորակուե-
 ցաւ եւ զերի ինկաւ: Բարասան եւ Հայք Պարթեւաց
 ձեռքն ինկան, մտնեալ Հռոմայեցի պահակաբարը շար-
 գոնեցաւ, եւ Արաւազն Հայոց զարջ գտուեալ (30ն):
 Այս յայդուութեանց կոյս կը սկսին Պարթեւաց ներքին
 խռովութիւնըն, որուն միջոցին Բարաց Արաւաւազ յա-
 շտեցաւ իւր աստին քանչիւլ ապաստանել Հռոմայեցոյ: Հայք
 ալ սարճե 29ին Հռոմայեցոյ Տեւ գործեցին իւր
 բարքաւ էին, զանգի զՊարթեւաց ներքին միտնել շատ
 ալ միտնեցանուծ էր: Գոթախ Արաւաւազայ սրբին ալ՝
 Անտանոս եւ իջեպատարող պարտուեալ եւ մտնելէն եւ
 Հելլասիանոս միտնեալ ըլլալէն (81 եւ 30) նոյն՝ Հռոմ
 սարսուած էին, եւ իբր Հելլասիանոս տրեւելք եկաւ (29ն)
 պատմաւ մը լիար զԱրաւազն ջանձնարաւ: Ի հարկե նաեւ
 ի Հայս ներքին երկպառակութիւնը անպատու եղան, եւ
 Հռոմեանք կողմնակցութիւն ի միջոյ ջարջասն՝ ներքու-
 թեանը սպաննելը զԱրաւազն (21ն): Եւ ներքեց Հելլասիա-
 նոսն Արաւաւազայ սրբին Յիզբուն՝ Արաւաւազի եղբայրն՝ զոր
 Հելլասիանոս Յիզբունը ձեռք առաւ ստանելու ի Հայս, եւ
 որ եկաւ եւ նուստնելով երկրին՝ արջայ զրաւ ընդդրան
 (20ն): Պարթեւաց ներքին միտնել էր չգոր որ այս ան-
 ձուս արքեւք մ'ըլլան: (Գուստմ. 97-102):

(Արշալ. ժ.Գ. 2) Երբոր Բ, իբր 82 եւ 26
 Գ. Բ. միայն երկու ջարջը դրամանկ: Առաջակողմն
 աղբայրն պատկերը՝ լիստորուս, երկուսն անգլաբա-
 ճեր մաղով, զուլան՝ ապարուս, վերջ մանեակ եւ
 կուրծքը լանչպանակ: Ենաստիպմը՝ Յրգաստ Բ ար-

ջունի արաղով զաւճի կոյս, առջեւ՝ Բախտն պատ-
 մանաւառ, եւ վերեւ հանդերձով, դրսեր կարգու-
 իրեն արմաւենի մը կու այս աղով, ձախ ձեռքով
 իշխանութեան շուրջ բռնած: Բախտին ետեւն
 աջակողմը տարեթիւս Հ Մ Տ = 286 Սեւեկ, վերը՝
 ամիս ԷԱ (Քանաքիտի) Արմաւազիքը (Յասուսեւ)
 Բասուեալ Արափաօս սւերցոսս օտոչոտաթօ (փիլ)-
 օրաթաօ (στ)ΙΡΑΦΑΝΟΥΣ (ϕΙΛΙΣΤΙΝΟΥΣ) (աղբայր
 արքայից Արշակայ Բարեքործի ինձնակալ Հռոմեա-
 նիքի նշանաւորի Հելլենահարի, Կ) Նշուք. 13.72 քր, շատ
 ցանցաւա: Երկերքը շարքը դրամանկը նոյն, բայց
 արքայի ճակատին կոյս վերջ յիշուած նշանակն
 ունի. արմաւազիքն ալ նոյն, բայց ձիչք. Ի՛նչը-
 նակալ Հռոմեաւերը, բառերը շարձած. տարեթիւս՝
 Հ Մ Տ = 286 Սեւեկ, ամիս ΔΑΙ (Գեւորսո) կշեռք՝
 14.01 քր, շատ ցանցաւա: (Յեւ էջ 99):
 (Արշալ. ժ.Գ. 8.) Մի՛հրբոր Գ, 12 - 9 Գ. Բ.
 Գրամ՝ չէ գտնուած ասակախի:

Հրահայտ Գ յայդուութիւնըն Հռոմայեցոյ զեմ՝
 վերջն աւել բանարը ըսած էին: Արդէն 388 պատմաճա-
 թիւն ծագած ըլլալու էր, եւ 39ին արդէն հոսիսարջ մը
 կոր — Գուստ. 102 կարճ թէ թերեւս Հրահայտ արջ
 արքայի, որ սարջ հոսիսարձուած ըլլայ հորձեւ, ինչպէս
 շարժե, եւ իրեն ըլլան այն գրամները Բարա-Յուսեւ 92
 Գ. Բ. թեւեւ, զոր Գուրծեր՝ էլ 44՝ Յրգաստ Բ կըն-
 նայեր): Եւսմանոյ զեպ 32ն Յրգաս Բ հոսիսարջ չեւ
 էր Հրահայտ արք, թեւեւ 30ն Գ. Բ. պարտուած ստի-
 պուած էր Առաջիկ պատմութեւն Հռոմայեցոյ ջամ: Հրա-
 հայտ եւ պահանջելը ընդդատ Հելլասիանոսն, որ Առաջիկ
 էր այն ժամանակ, բայց առի մտքեց: Յրգաս կրտա կրկն
 մտնել Պարթեւասան, եւ պնդեալ յանկարծանք թերաւ
 զՀրահայտ՝ որ անպարտեց քանիչի, օգնանելով ալ իւր
 նոյնքը որ զերի չեւան, բայց իւր կրտաք ինչը ձեռք
 ինկաւ: Յրգաս Բ գրտեց զարջ իբր 27ն Գ. Բ. եւ
 Հրահայտ ստիպուեցաւ քանիչի եւ Կիւսեմացոյ ջամ
 օգնութիւն փնտնել: Այս Յրգասն էն 286 Սեւեկ.
 Թուականութեան շարքը դրամանկին՝ Արշակայ Արշալ.
 Արշակայ Եւսերեանու Առաջիկար Փիլիստինոս Եւսերեան
 Փիլիստինոսն սեւ վերջ. (Գուստ. 102-3): Հրահայտ Կիւ-
 սեմ օգնութեանը կրկն եկաւ զաճ անուշու, եւ Յրգաս
 Բ ստիպուեցաւ՝ ասանց իսկ պատերազմը՝ ապաստանել
 Արաւաւազի ջամ (25 Գ. Բ. տարին): Արաւաւազ Տեւ
 (23ն) Գ. Բ. չարճե Յրգասն, եւ Հրահայտ զին քա-
 նակցութեանը իրենք կորգորդեց, եւ առաւ Հրահայտ
 սրբին՝ զոր Յրգաս թերած աստեւեր էր պատանդ. քանիչերն
 առաւով Պարթեւաց ասան քանիչերն ու նշաններն իրա-
 սան Բ Անտանոս օրեւոր: Այս զերեքորսն եղաւ 20ն, երբ
 Արաւաւազ Առաջիկ Բ: Գուստիք իրաւաւ կ'ըսէ թէ
 Պարթեւ. Գ այս իրն յանն չեին ասանդ, թե՛ն իրենք ներ-
 քին միտնել ներք: Այս ալ զի յայտն է որ խառնելիքը
 զարգած չեին: Գուստիք զի հետեւընի այս պարտուած
 նաեւ անկէ որ 23ն Գ. Բ. սկսեալ գրամահասութիւնը
 զարգան է՝ ըսած ինչն ժամանակին, եւ միայն զրաւ 10
 թեւեւ Գ. Բ. Հելլասիանոսն՝ ասանինն յիշատակաց որ-
 ժանի զեւրքն զուսեթի ըլլալու, եւ թերեւս, կընե, զարջ
 կրկն ձեռք անցնելու ասան: (Իրք ալ, ինչպէս վերջ տե-
 սանը, Հրահայտ արջ թուականը շարքը դրամանկն է 288
 Սեւեկ, եւ 290ն Սեւեկ. 310 զրամ վերջ, բայց միայն այն՝ որ
 կը յիշուի 302 եւ 308 Սեւեկ. Թուականաւ, ըսել է իբր ջան
 տարին) Թէ Հրահայտ անկամ մ'ալ մեթուած է, յայտն է
 անկէ որ 12-9 Գ. Բ. տարեթիւրը կը տեսնենք որ Արա-
 վաւազի զարջ նստած է ուրիշ մը, սկսեալ Մի՛հրբոր Գ,
 որուն հետ ըստ Յիզբունի (Բ. Գ. Եւսեր. 8, 4)
 զաւարդութեան թուր էր ընդգեմ Հռոմայ՝ Հերթիկոս Հրեյն:

որ ինչպես մտադիր կ'ընէ Գուռլը՝. (տես 118-) զհետց աւազարթօններն սիրպիտ է: Այս սիրոցներս կրին անխտանայն Արքայատանի Մասը, որոցք թագաւոր եղաւ յիւրեւն Արտուազարդ որդին Արթուրազանէս Բ. Հասնաօցաց օգնութեամբ: Ապապի իրր 10—98ն Կ. Է. Հրահատ Գ. կրին ձեռք բերան եր գաճը. և որպէս զի ամեն գահէ Հակոբակործներն սպառն յորանմէ ըան մ'ըտաւ, — իւր մէջ սիրելի կ'ընէր — Թեա Մասա Սարգիստ անուն, որ խառնացի գերի զին եր՝ Ագաստանն իրեն իրր հարց պարեւ իւտարուած — խորհրդով, Ագաստանը չով պատմող խառնց իւր շորս շահահատ որդին, երկու հանուցքն եւ անոնց զաւակները, չովք պահելով որդին յիւրեւն Մուսայի մէջ գտաւ: Իւր հաւտարութեամբ՝ սպաննեց բաձուար հայրն, եւ իրեն զբաւեց գահն՝ իրր Հրահատ Ե կամ Հրահատ-1: (Գուռլը՝. 102-3, 115-74)

(Արշակ Ժ Ե.) Հրահատ Ե, 2 Ն. Բ. — 4 Յ. Բ. 22 կտոր, որոնց 15 կտորն իրեն Հրահատայ, եւ 7 կտորն Հրահատայ եւ (իւր մօր ու կնոջ) Մուսայ տիկնոջը: Հրահատայ են նախ ինն Զորեք-դրամանաք (Թ. 1—9): Առաջակողմն՝ արքային պատկերը, որտանով մօրուսը, երկայն գանգարահներ մագով. գլուխն սպարջով, սիւսնայն օղ, զիջը մանակաւ եւ կուրծքը լանջալանակաւ: Ենտասկողմն՝ Հրահատ Ե արքունի տարալով գահին վրայ նստած, առջեւը կենցած Բաբելոն՝ պատմուածանուր եւ վերնահանդերանով, զաւրի՜ կապով, եւ իրեն սպարջով իւր կու սայ, միւս ձեռքն ալ ամոցով(Յ) Բաբելոն: Արձապագին (Basileus) Basile(aw) (Apsakou) euergetou dikaiou epivanou philhellonou ("արքայի արքայից Արշակայ Բաբելոնի Արքայը նշանաւոր Հելլենիստիկ") Թ. 1—3՝ յետասկողմն զիւրանեն նշանակը: Թուակահնքն են՝ Թ. 1՝ IT = 310 Սելեւկ, ամիսը՝ □AD (Որդիկուս) կշեւ՝ 12.62, շատ ցանցաւ. — Թիւ 2՝ Թուակահնք նոյն, ամիսն՝ Գորպիկուս, կշեւ՝ 10.82, շատ ցանցաւ. — Թիւ 3, Թուակահնք նոյնը, ամիսը՝ Հելուպեր. կշեւ՝ 11.85, շատ ցանցաւ: Թիւ 4-էն սինսալ առաջակողմնը նոյն, միայն անոնց վրայ արքային նախապնդի վերջ յիւրուած նշանը կայ (Թ. 6, 8). եւ արքային գլխուն առջեւը եւ ետեւը Յաղթութիւնը որ զարքայն կը պատկէ. յետասկողմն՝ Արշակ է գահն՝ արձընուար. աղեղան ներքեւ՝ մենագիր. արձանագիրը նոյն: Թ. 9 Արշակու գահի սակի մահին: Անխուն՝ այսինքն Թ. 4—9՝ Թուակահնք եւ նոյն՝ AIT = 311 Սելեւկ. ամիսն եւ կշեւքը Թիւ 4՝ Դիրս, 9.76. — Թ. 5՝ Ողովիտ՝ 11.15. — Թ. 6՝ Գորպիկուս՝ 11.47. — Թ. 7՝ Հելուպեր, 14.00. — Թ. 8—9 ամաց անուան տեղ չէ մնացած. կշեւ՝ 10.95 եւ 14.10: Ընդհանրապէս ցանցաւ կտորներ են, իսկ Թիւ 1—3 շատ ցանցաւ: — Ասոնցմէ զատ կան երկու դրամ՝ (Թ. 10, 11) որոնց վրայ ալ նոյնպէս թագաւորին գլխուն առջեւն եւ ետեւը պատկող Յաղթութիւնն. յետասկողմն եւ արձանագիրը նոյնպէս. կշեւք՝ 3.72 եւ 8.77: Ետասկողմնը ճիշդ նոյն տպով՝ շորս պղինձ (Թ. 12—15), որոնց յետասկողմնն է Հրահատ Ե ձիւս վրայ (Թ. 12.) կին մը բազմի մ'առնել, ձան ձեռքն արմուտնին, աջը բազմին վրայ բարձրացած (Թ. 13.) ինքն արքայն նստակաձեւի մը վրայ նստած (Թ. 14) եւ մահիկ վրան տառը (Թ. 15): Ասոնց կշեւք՝ 1.80—1.94:

Հրահատայ եւ Մուսա սիկնոջ դրամներն են նախ երկու շորեքդրամներ (Թ. 16, 17): Առաջակողմն շոր կողմն դրամաճիւն մտցորը ("արքայի արքայից" կ'երեւայ): Հրահատայ եւ պատկերը նախն յիւրաննեան պէս, բայց արքայն գլխուն առջեւն եւ պատկող Յաղթութիւնը. եւ գլխուն ետեւը թուակահնք ΔIT = 314: Ենտասկողմնը շրջափակ արձանաբարին մտցորը՝ ΘΕΑC OY(PAN)IAC (MOYCHC) (ΒΑΣΙΛΙCCHC.) (Թիւ 16—7 արձանագիրը թուակահնք, բայց Թ. 18 են դրամը լիակատար այսպէս պահած.) այսինքն՝ ("Թեայ Ուրախայ Մուսայ թագաւորաց, կամ իմէ թարգմանելու ուրախ "Աստուածուրհեայ Երկնայնայ Մուսայ թագաւորաց" 1՝ Գլխունը Մուսա տիկնոջ պատկերը թագաւ, սպարջով, մանեկաւ եւ օղով. գլխուն առջեւ Յաղթութիւնը որ զիմագնահն կը պատկէ. գլխուն ետեւ սպարջը փողովողեւ վերջուարց մէջ գեղամեն նշանակը, եւ ամաց անունը ΔO (AOC), կշեւ՝ 12.27: Թ. 17-ի տարեթիւնն ու արձանագիրը մաշած. ամիսն՝ Հելուպեր: կշեւ՝ 14.05: Երկուքն ալ շատ ցանցաւ. — Ասոնցմէ զատ կան շորս դրամ եւ մէկ պղինձ (Թ. 18—22), որոնց վրայ առաջակողմն Հրահատ Ե լիակատար է, մասն՝ երկայն թուակահնք. նոյնպէս՝ սպարջով, մանեկաւ եւ լանջալանակաւ. գլխուն առջեւ եւ ետեւ մէկ մէկ Յաղթութիւն պատկաւ: Ենտասկողմն ալ Մուսայ տիկնոջ պատկերը՝ նոյնպէս թագով, սպարջով, օղով եւ մանեկով: արձանագիրն նոյն՝ առաջայն ամբողջութեամբ պահուած. իւրաքանչիւր դրամ մենագրով. կշեւ՝ 3.57 միւսը՝ 3.89: Կան երկուքն ճիշդ նոյն տպով է, ստորի առաջակողմնը Հրահատայ եւ յետասկողմնը՝ Մուսայ պատկերներով. թուակահն եւ ամաց անունն չունին, կշեւ՝ 1.22: (Տես էջ 100—3.)

Հրահատ Ե կամ Հրահատայ, որ 2ին Կ. Բ. գահ ելաւ, իւր սակաւատեւ իշխանութեան տանն ալ առիթ ունեցաւ Հայոց գործերն խառնուելու: Յիշողներ վերջ Արտաշէս պանմտօր եղբորն Յիզանայ գահ էլինն (207ն): Երկուր շուտեց իշխանութիւնը, եւ քիչ մ'եսցըր գահակից եր որդին Յիզարն Արտաշէս եւ իւր քույրը Երատայ, զոր պարտկանաւ ստորութեան համեմատ կուրթեան ալ աւան եր: Հրահատայ եւ Մուսայ նման ստանցի ալ դրամ կայ մէկ կողմն Յիզանայ՝ եւ միւր կողմն Երատայի պատկերով եւ յունական արձանագրով (Գաթիւն, Բ. 98): Կերեւայ թէ երոց վիշալը Հառայեցուց հասցի չէր. ասան զի կը խառն Ագաստայ Յիզարն (6ն Կ. Բ.) եւ իւր ստորակազմեցըն ձեռքը կը մերթէ Յիզարն, եւ թագը կը ստրկ Արտուազարդ մը: Բայց Յիզարն դիման էր Հրահատայ, եւ ասը օգնական եղաւ Հայոց, որ Արտուազարդ դէմ էլած էին: Արտուազար Ե իւր օգնական Հասնայիցը մերթուեցան ալիարհն եւ Յիզարն կրին:

Այս յորդորմանց առիթն կրնու կու սայ Գուռլը որ նոյն մամանակներն արեւելեան արքունեաց մէջ շատ սիրուած էին մուսայից յորբորմանքներ. այսպէս Երանի արեւելքն յունական պետութեան վերին արքային Հերմոսի կնքը կը կուրեր կալովով, եւ Հայոց այս Յիզարն արքային կնքը՝ Երատայ (Գուռլը. տես 118, Կամ. 5.) Զարմանալի զուգահայտութեան նուե. նոյն Երատայ ջոյնը եր Յիզարնայ եւ դրամից վրայ ստոր հետ կ'երեւայ, միջնդեւ Հրահատայ եւ իւր մայրը նոյն հանգամանայ մէջ են:

12.48 գր.: Արց այս թ. 2—4 շորերգրամաններու համար կը յաւելու Հեղինակը թէ բոս ամենայն հասակականութեան ընտել ըլլալու են, իրենց վրայ գրուածու առջայի պատկերը նշոյն ըլլալով թ. 1 շորերգրամանին հետ: Բայց բարբառովն աներկայ ալ չէ: Առան զի շոս կարելի է որ Արտուան Գ. արդէ Սերեւկեան 323 թուին Օգոստոսէ գահ հեռու ըլլայ, իսկ գրամանը նշոյն տարւոյ Օգոստոս եւ Սեպտեմբեր ամիսներէն են, որով կրնան Արտուանայ հրամանա կրեանք ըլլալ: — Ոստիկար գրամաներու (թ. 5—8) առաջագոյժը՝ արքային պատկերը լեռներու և, կարճ մտալով, գրչուն պատկեր, սակայն ոչ եւ վերջ մանկակ, Ենտաստկովի՝ Յաղթութիւն ալ ձեռքով բռնած արմուկներ, եւ ձեռքով՝ ապարոյ: Արեւադիրք է Յաւիստե Ստանոյ յայտըս Արտաբան («Արտոյ Ոստիկար յայտըս Արտուանոյ») վարք մեծագրէ: Աշխարհ (թ. 5) 3.93 գր., միւսներու՝ 3.82 եւ 3.93 եւ 3.74 այլապէս արձանագրելով: Արեւադիրք կամ արձանագրին այս անուորն եւ յոստորաբան սծը, նաեւ գրամանց առհասարակ ընդի պարթեւականներէ տարբեր արկը կը մեկնուի, կ'ըսէ, անով որ մեծ իւր առած հասակական կրթութիւնը կ'ուսուցէր պանծանօք երեւցնել, կրթութիւն մ'որ իրեն ստեղծարար եղաւ թ Պարթեւու: Պղծութիւն (թ. 9—12) առաջագոյժը բաց թ Ոստիկար պատկերէն՝ գրամանց համեմատ եւ ապով՝ կայ արձանագրութեա՝ Յաւիստե Օտանոյ («արքայ Ոստիկար») Ենտաստկովի նշոյն արձանագրութիւնը, այսինքն՝ Արքայ Ոստիկար յաղթեալ Արտուանայ, և մեծագրէ: Բայց արձանագրութիւնը միայն թ. 9ի վրայ, միւսներուն արձանագրութիւնը՝ կրեանքը կ'ըստին պատճառաւ զուրբ ինկած են: Թ. 11—12 յետագոյժը՝ Յաղթութիւն, ալ ձեռքը բռնած արմուկներ, 1.43ի ապարոյ: Աշխարհ 1.47, եւ 1.15, եւ 1.43, եւ 1.44: (86 եւ 105—107.)

Հրահասոյ Ե կամ Հրահասոյ մըտուելով (4 Ե. Գ.) Պարթեւաց գահ ելու Որդու Բ. որ պարտը քառած էր, եւ ետ գարեւ. ասէր զբով կայ Սերեւկ. 317 տարւոյ Ասեռաց անեն (= 6 Ե. Գ. անեն, սես վերջ) Բայց զարդարեա եւ անգութ ընտարութեանը շրջաց երկար կենտ, եւ որի ժամանակ պայմանեցաւ, յայտնի չէ չից որ ստորին: Կրեանք իտալութիւնը աստիակցան սպիտակ որ վերջ մը տալու համար Պարթեւաց որտեղին Համ պատճառարութիւն իտալի Արտաստի եւ ինքերէ Հոն քանուս Հրահասոյ Գ զուսկներէ երեք շաղկից միւսն (կամ զմասն) զոր ընտար էր արքայ (ԵԻՆ Թ. Գ.) Ոստ արեւմտեան կրթութեամբ սեռ՝ անուշա յարմար էր, եւ երբ սեռա շրջութեամբ հասաւ՝ կ'ըստի թէ աւտարութեամբ ընդունուեցաւ: Բայց թէ մ'անքը զտարթութիւնը սկսան, կըր թէ կ'ամալայի որ կայսեր ծառայած մեղը Արտուանաց զազը նստի: Բուն պատճառն էր որ Ոստի կենցաղը Պարթեւաց իբր ստերութեանց հակասակ էր, եւ ասով ասեղի. որի ելելը շատ չէր սիրել, նշոյնն էր հեծնել, ալ չեղարկով կը շրջել. փոխանակ աստարակաց հետ իտալականութեանը զարկուել: Յունաց հետ սեռակցել կը սիրէր. իրեն արեւմտեան ինչան անմասն չէր սեռ մ'ըլլալու սեղը զիբամասոյց էր հպատակաց, եւ — որ թերեւս ասեղն ծանրալիւն էր — ինչու կը հպիկե արքունի պալատները գործողութեանց վրայ, եւ որ չարիկե արգահութիւն պիտի երեւար ստեղծ: Չարմանք չէ սարեւ արագահ Պարթեւաց չաւս մ'արել թիկնածու քանեղ:

Եսեւե եղան. եւ որովհետեւ Արտուանի մնացած չէր որ կ'մ' սպաննուած կամ արտաքուս ըլլար, քան թ վերջոյ Արտուան Գ, մայրենաց միայն Արտուան, Դասոց ըմբռնած, եւ Մարտը (այսինքն, կ'ըսէ Պարտու. 119՝ Արտուանութիւն) արքայ դրուած, եւ կանչեցնել թե կամ 11ի Ե. Գ. Ըստ Պարտուցի (անց 119) 11 Թ. Գ. տարին երկու արքայից ալ գրամ կայ: Ոստի գրամ ապահով է. ինչպես սեսուք սեղեղով՝ կրթ որոշ թուականա գրամ կայ Սերեւկեան 320 թուականէն մինչեւ 328, քան որոշ թուականա եղածները (= 8—12 Ե. Գ. սես վերջ) Բայց Արտուանայ Գ որոշ է. ապահով թուականա գրամք զի սերի և.2, այսինքն Սերեւկ. 33466 (= 22 Ե. Գ.) երէ չհասունք Արտուանայ Թ. 1—4 շորերգրամանը եւ նմաններ, որոնց վրայ եղած ինչպես պիտի տեսնուի իտալականե անոյ սեռակց նշանագրեր կրեային զիբուտ տարբերի կարծեալ եւ մեկնուի կըր BKT ա 322, որ այն ասն իրք կ'ըլլար սիւնա 11 Ե. Գ. արին. (սես վարք Արտուանայ) Թ. 4: Մեր Հեղինակը բացայայտ կ'ըսէ որ այն թիւն 4ի վրայ սիւն է սիւնեալ BKT թուական մը կորացը: Պարտու կը տեսնուի այս՝ իւր գրած սիւնով տառաներու շարքը նմանապատմաները, որոնք միայն սիւնալեւ անոյ սեռակց կրնան ըլլալ, եւ քան թ. 3—4 պոյնտա ալ է «Պարտուտու» նշան է նաեւ միւս գրամաց սիւնն (Պարտուր, 8իւս. Ե. 7 եւ Ի.Թ. 8իւս. Ի. Ե. 1.) ուստի թ թուական մը՝ 222, (սես 8ուցակիւն է 108—9) Չեղինակը՝ Արտուանայ Թ թիկնածուութեան ասպին փորձ սկսալոց էր, եւ սեռակցութեան կրին Մարտուտան քաշուի: Այս ասինքն գրուած ըլլալու է Ոստի պարթեւական գրամաց վրայ անագր արձանագրութեանը գրամները թէ «Արտոյ Ոստիկար Արտուանայ» (սես վերջ Ոստի Թ. 5—10 գրամներն ու պղծաները) Պարտուցի (անց 119) այս գրամին այն նշանագրութիւնն ալ կու տայ, որ իւր պարթ «Արտոյ Ոստի» սիւնայոց համեմատ կը քանի արքային տարեկ կողմանէ ծանօթ համեմատ նկարագրին. — թ հարիկ իտալականը սեղի հոս կողմանէ մը Զեղինակը մասնաիւր ընելու որ այսպէս ալ փքուողս սեղ մըն է իւր հակասակագրին վրայ տարան յաղթութեան յանուսն նշանակել, սես վարք.) եւ միւս կողմանէ սեղով որ զարեւ ընդհանուր անուն քաշուած «Արտու» անուն սեղ կ'անցորի արքայի բուն անունը՝ Ոստ: Ար, կ'ըսէ, ասեղ ետքը կը սերի յանքը, եւ ապահով նշան է թէ այն ասեղները Պարթեւաց պետութեան համար թիկնածուց, քանի հակասակորաց կամ հարարքայից ժամանակագրից մըն են: Ոստի հպատակ մ'երբ գրամ մը ձեռքը համարի կ'ընտր իմանալ թէ մը արքայ, կամ մը հակարդայն ու թիկնածու զրոշեկ ասուն էր: Արտուան Գ կրինք փորձ ըրու գաղթ յարկուակել, եւ այս անգամ յաղթեցաւ որտեղ նախանարարն մէլ լիովն յաղթել Ոստի. փախտականները անմիայ կտորեց, եւ այսպէս մտա Ցիզան իրեն: Արքայից Արքայ, Ոստ փախտա նախ Սերեւկեան: Եւ անկէ թ Հոյո, ուր՝ ինչպես բարձր զնըք սիւնով ընդունուեց շայք, եւ իրենց արքայ զրին (16 Ե. Գ.): Չիլը այն միջոցն անտարբեր ըլլալով: Այսպէս՝ արքայից արքայն Ոստ Արտուանաց եղաւ արքայն Հայոց, զիբարտարանու հոս սէ երկար ժամանակ: (Պարտու. 118—9.)

(Արշալի ԺԸ.) Արտուան Գ., 10 (*) — 40 Ե. Գ. 20 կտոր, որոնց 12 շորերգրաման, 3՝ գրամ եւ 5՝ պղծան: Զորերգրամանց նկարագրին եւ (Թիւ 1.) առաջագոյժը՝ արքային պատկերը, որաւ ծայր մորուքը, երկայն քանդութեանով, գրչունի ապարոյ, վրջը մանկակ, եւ կուրեքը ընչապականի: Ենտաստկովի՝ Արտուան Գ արքունի տարալով գահի վրայ, առջեր կ'ըստ Քախա պատմութեանու եւ գրչուր կողակթ՝ եւ իրեն արմուկներ կ'ընծայէ, ձախ ձեռքն ամալով եղջիւր բռնած:

Արևմտագիրն է (βασιλεωσ βασιλ(εων) (Αραχαου) (ευσεργε (ου) δικαιοσυ (επι)φανουσ (φιλελ)ληγ- (νοσ) ('Արքայի արքայից Արչայից Բարեգործի Արքայի Նշանաւորի Էւելեւանորի,») Արիւսելու կերպին պատճառաւ տարեթիւր դուրս մնացած . ամոց անունն ալ այլմէնէ : Արիւս 9,80, շատ ցանա- ջաւ . Նոյնն է միւսներուն ալ ընդ հասնուր նկարա- գիրը : Թ. 2 տարեթիւն նշայպէս դուրս մնացած , Թ. 3 մնացած . երկուքին ալ անինն է Գրուկիւն . (Հրէմ. 12,65 եւ 13,51. շատ ցանցած .) Թ. 4 Հաւաքմանն՝ բուն դրամ չէ, այլ նշայպէս Արիւսի Հաւաքմանն մէջ գտնուած մարտիկայի շնորհագրուածն մէկ շարքէզրամանին հետ Արիւս նման մ'ալ կոչ Բրիտ . Գտնուգրարն : Ասոց վրայ նորանշան տա- ւոր գտնուելուն՝ փորձեր եղած են զանազն իրեր տարեթիւ մեկնելու : Հեղինակը մեռ էլ այդտի մեկնութեան մը համաձայն բլլուլու, այլ ամոց անուանց անորոշ եւ անյայտ գրութիւններ կը համարէ : Թիւ 5 շարքէզրամանն աւելի լաւ պա- շուած է, եւ առաջկողմն արքային գլխուն առ- շէւ ունի տարեթիւ ΔΛΤ = 334 Սելեւկ : Գեա- սակողմն ալ արմանագիրն է միայն (βασιλεωσ (βα)σιλε(ων) (ε)υσεργε(του) (Αραχαου) ('Արքայի արքայից Բարեգործի Արչայից,») Պատկերն ալ յիշ մ'այլուդ է, այնպէս՝ Արտուան կը ձառի կարճ թիկունքով գուհի վրայ . առջեւ կեցած Բախար ինն արմուկներ կ'ընծայէ, իսկ Արտուանայ առջեւ ծննդաբանն է պարթեւական տարազով ձորաքով մարդ մը (անշուշտ, կ'ընէ Հեղինակը՝ յաղճուած Հակարդոյ մը,) որ ապուրոտ կու տայ արքային : Ցարեթիւնն է հոս ալ ΔΛΤ = 334 : Արիւսը 13,43 շատ ցանցած : Գրամիս այս եղպին երեւոյթը կը մեկնէ Հեղինակին անով որ Արտուան բնիկ պար- թեական սնով զիւր է կը լուծէ հոս իւր հակա- աւազորին : Ունի Ո գէմ, որ հռոմեական սա- վորութեան համար պանծանք գրոշմը առած էր, ինչպէս տեսնիր, իւր գրամիւրը՝ 'Արչայ Ունիլէս յաղճեալ Արտուանայ,» (տես վերը : Նշանակարից կը գտնէ Հեղինակը նաեւ այն պարա- զան որ հոս կը պահի "Հելլենատեր" յորդրանքը, որ գրեթէ սովորական եղած էր ամեն Արքայից գրամով վրայ . եւ այս՝ իրեն նշան իւր հակառա- կութեան բնորդէ՝ արեւմտից՝ որ պայտպալն էր Ունիլ : Թ. 6 շարքէզրամանն՝ որ Արիւսնի հաւաքմանն է եւ շատ ցանցած, ունի տարեթիւ ΔΛΤ = :34, կէրսը՝ 8,77, Հեղինակը Բրիտ- Թանգարան տեսած է նման շարքէզրաման մը EΛΤ = 335 թուականու, եւ Վ. Բոթ (էջ 147) կը յիշուարի զ' AΛΤ = 331 թուականուէ Թ. 7 շարքէզրամանն եւ անոր հետ միւսներն այն տար- երուութիւնն ունին, որ նախ արմանագիրն է βασιλεωσ (Αραχαου) (δικαιοσυ) (επι)φανουσ ("Արքայի Արչայից Արգարոյ Նշանաւորի,») յեա- սակողմն պատկերն է Արտուան զ' արքունի տա- րարով մին վրայ, առջեւ կեցած Բախա որ աջովն իրեն արմուկներ կու տայ, ձախով իշխանութեան ջուլպա ըստն, վերնագրեան հալած եւ զլուխը՝ բրգաձեւ թագ : Բացի մնացորէ՝ տարեթիւնն է HAT = 338, կէրս. 12,32 : Միւսագիրները տարբեր՝

բաց ճիշդ նոյն 338 թուականն ունին միւս շարքէ- զրամանքն ալ . Թ. 8—12. (Հրէմ. քերն՝ 13,42— 14,81.) — Գրամիւրը (Թ. 13 15.) առաջկողմն ունին արքայի գլխակերպը երկու եւ արածայր մե- րուքը, երկու պատկերներով, միւս հաւաքմանը ներք նոյն : Գեասակողմը՝ Արչայի Թ գուհի՝ աղիւ- ճոււոր . արմանագիրն է βασιλεωσ βασιλεωσ Αρα- χαου ευσεργετου δικαιο επιφανουσ (φιλελ)ληγ- νοσ ("արքայի արքայից Արչայից Բարեգործի Ար- քարոյ Նշանաւորի Էւելեւանորի,») Ցարեքը բաւա- կան խառնակ եւ սխալմանն են, Թ. 15 նաեւ անընթեանի : Արչայից աղիւսն առի՛ մնացորն : կէրսն՝ 3,77 միւշէւ 3,89, վերջինը շատ ցանցած : Արիւսներուն (Թ. 16—20) առաջկողմը նոյն . յեա- սակողմը՝ Բախա բրգաւոր թագով . (Թ. 16, կէրս 1,45.) թալ մը (Թ. 17, կէրս 1,37.) մահիկ (Թ. 19, կէրս 1,13) եւ միագրուի (Թ. 20, կէրս 1,78, շատ ցանցած .) (Տես էջ 108—112.)

(Շարունգութիւն) Հ. 8. 8.

Մ Ա Յ Ե Ն Ա Գ Բ Ա Կ Ա Ն

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԼԻ ԹՐԿՄԵՆԻՅ՝

Ն Ի Ի Բ Ե Կ Ա Ս Ե Ի Ի Ի Թ Ի Ե Ի Ն Ե Բ Ե Լ

(Շարունգութիւն 1)

Այս է "Գեալիւր իտալականացի զուգո" Կոստը : Բայց հոս անմիջական խնդիր մը կը յառնէ թէ վաւերական է "Խոսարձու" անունն այս Կոստի ձևաբար, եւ թէ "Տէր Խոսարձու" մեկ ծանօթ "Խոսարձիկ թարգմանիչն", է : Հարցանոցս մեր պա- տասխանը պիտի ըլլայ ուրեւնալ, վրան զի հառ- առաւելու կամ ժխտելու այլուստ վկայութիւն կը պակի : Ներքին քանի մը ցուցմանը զմեզ աւելի համոզողցին իրարմալ պատասխանել :

Հայկական Բառագրոց յորինողներու այս գրութիւնը խոսարձիկը ընծայելու զուտ անուան նմանութենէ յայտն է կիսով պատարնք մըն է եւ ոչ այլ ինչ : Նշանակ է 2. Չամբանի այս խոսարձի ութերորդ գարու ինքզնու մէջ մեծանելը անձ- նական կարծեք է — թէ եւ ընդունելին : Նկատու- լով զարձակն որ մեր օրինակը հաճուած է այն բնագիր-գաղափարէն, զոր ունին առջեւնին Հ. Չամբանէ եւ Հ.Բի Հեղինակը, անհիմն կը համա- րինը նմանապէս մեր այս խոսարձը խոսարձ նորինի հետ նշայտնելը, որովհետեւ՝ ինչպէս կը տեսնուի՝ Կոստի հեղինակը խոսարձը ձեւագրին մէջ պար- զպակ է : "Տէր" կը յորջորդէ եւ ոչ "Հեաւոր", — Այսպէս այլուստ տեղեկութիւն պակսելով, մեզի կը մնայ խոսարձը խոսարձով զննելու գործ :

"Յաղաքս քառասունարար պահցոս" Կոստը կը բովանդակէ իրենեան բաւական կետեր, որոնք կրնան մեզ իբրեւ կուսուծ ծառայել, որոշելու ապահովութեամբ անոր գրութեան terminus post quamն . այսպէս գրութեան հեղինակին ծա-